

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний лінгвістичний університет

Кафедра східної і слов'янської філології

Кваліфікаційна робота магістра з

арабської філології

на тему:

Сучасна арабська юридична термінологія:

типологія, специфіка функціонування

Студентки групи Мар 55-23

факультету східної і слов'янської філології

денної форми навчання

Освітньої програми

Східна філологія: Арабська мова і література,

переклад, методика навчання

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.060 Східні мови та

літератури (переклад включно),

перша – арабська

Любінецької Олександрі Богданівни

Науковий керівник:

д. філол. наук, проф. Рибалкін В.С.

Допущений до захисту

«___» _____ 2024 року

Завідувач кафедри

(підпис)

(ПІБ)

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ СТАНДАРТНОЇ АРАБСЬКОЇ МОВИ	8
1.1. Поняття, вимоги та функціональні характеристики юридичної термінології	8
1.2. Формування арабської юридичної терміносистеми: історичний огляд	18
1.3. Методологічні засади дослідження арабської юридичної термінології.	36
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	38
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА АРАБСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СПЕЦИФІКА ТА СТРУКТУРА.....	40
2.1. Типологія юридичних термінів сучасної правничої терміносистеми арабської мови	40
2.2. Походження та шляхи утворення сучасної юридичної термінології арабської мови	53
2.3. Методи утворення юридичної термінології в арабській правовій системі 	62
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	73
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	75
3.1. Специфіка функціонування арабської правничої термінології	75
3.2. Синтаксичні особливості ісламських юридичних текстів	78
3.3. Критерії перекладу юридичних термінів: взаємодія правових, культурних та лінгвістичних аспектів	81
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	91
ВИСНОВКИ	94
АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	100
ДОДАТКИ.....	105

ВСТУП

Термінологія різних галузей становить переважну частину лексики будь-якої мови, а вивчення її формування та функціонування стає все більш актуальним у сучасних умовах глобалізації, коли різні правові системи взаємодіють одна з одною. Мова і право мають нерозривний зв'язок. У кожному суспільстві правові норми формулюються за допомогою писемної мови, що робить її невід'ємною частиною правової системи. Правова термінологія відіграє ключову роль у забезпеченні точності правової комунікації, її правильне розуміння є необхідним для ефективної правової діяльності, міжнародної співпраці та перекладу юридичних текстів (Zidan, 2015, с.3). Особливої уваги заслуговує арабська юридична термінологія, яка відображає багату історію та культуру арабського світу, що протягом століть розвивалася під впливом ісламського права (шаріату), традиційних суспільних інститутів та зовнішніх правових запозичень.

Арабський світ має унікальну правову систему, яка поєднує в собі як релігійні, так і світські елементи. Юридичні терміни, що виникли в контексті шаріату, значною мірою відображають його сутність та правову філософію. Вивчення цих термінів дозволяє не лише зрозуміти механізми правової діяльності в арабських країнах, але й розкрити особливості взаємодії між правовими і культурними концептами, які відрізняють арабську правову систему від західної. Розвиток термінології в цій галузі є результатом складного процесу, в якому переплелися різні етапи історичного, культурного і соціального розвитку арабських суспільств.

Зважаючи на специфіку арабської юридичної лексики, яка значною мірою спирається на релігійні, соціальні та культурні норми, одним із головних викликів є переклад цих термінів на інші мови, особливо в умовах міжнародних правових взаємовідносин. Багато юридичних термінів не мають точних еквівалентів в інших правових системах, що робить процес перекладу особливо складним і вимагає не лише лінгвістичної компетенції, а й глибокого розуміння правових концепцій.

Магістерська робота зосереджена на детальному аналізі сучасної арабської юридичної термінології з точки зору її типології та функціональної специфіки. Дослідження охоплює аналіз різних категорій юридичних термінів, що використовуються в таких галузях, як кримінальне, цивільне та адміністративне право, з урахуванням їх специфічних характеристик у сучасній арабській мові. Особлива увага приділяється порівнянню термінів, що використовуються в правовій системі арабських країн, із термінами, закріпленими в міжнародному праві, а також питанням їх перекладу.

Розуміння тонкощів арабської юридичної термінології є надзвичайно важливим для повноцінного сприйняття правового дискурсу в арабському контексті, що дозволяє не тільки розширити знання про систему арабського права, але й сприяти покращенню міжкультурної правової комунікації, зокрема в питаннях правового перекладу, дипломатичних відносин та міжнародного співробітництва.

Дослідження юридичної термінології арабських країн давно привертає увагу вчених з різних куточків світу, особливо в Європі та США, що пояснюється значними геополітичними інтересами цих регіонів. Серед науковців, які зробили значний внесок у вивчення арабського права, варто відзначити Нормана Андерсона, Ніколаса Ділана Рея, Дауда Ель-Алямі, Шиблі Маллата, Ахмеда аль-Сувайді, Уільяма Беллентайна та інших. Щодо специфіки юридичної термінології арабської мови та її перекладу, дослідження в цій галузі значно менш поширені, особливо в країнах пострадянського простору. Вагомий внесок зробили такі вчені, як Б. Г. Фаткулін та І. В. Сівков. Проте проблема перекладу юридичних текстів залишається актуальною, оскільки існуючі словники та глосарії не охоплюють усі значення термінів, що спонукає до подальшого вивчення особливостей юридичної термінології сучасної арабської літературної мови.

Актуальність роботи визначається спрямуванням сучасної лінгвістики на дослідження терміносистем, зокрема, юридичної термінології арабських країн з огляду на те, що міжнародне співробітництво та взаємодія з правовими інституціями на глобальному рівні вимагають точності й зрозумілості юридичної

термінології, що є критично важливим для успішного виконання міжнародних угод та участі в міжнародних організаціях.

Метою магістерської роботи є систематизація сучасної арабської правової термінології з урахуванням її типології та специфіки функціонування.

Об'єктом дослідження магістерської роботи є сучасна арабська юридична термінологія.

Предметом є типологія та специфіка функціонування арабської юридичної термінології.

Конкретні завдання дослідження включають:

- описати поняття терміна, термінології та терміносистеми;
- розглянути вплив культурних та історичних факторів на формування арабської юридичної термінології;
- дослідити типологію та специфіку функціонування арабської правничої термінології;
- визначити шляхи формування юридичної термінології арабської мови;
- вивчити синтаксичні особливості ісламських юридичних текстів.

Матеріал дослідження включає лексичні одиниці та словосполучення арабською мовою відібрані методом суцільної вибірки (171 одиниця) з Alkhudrawi, D. «A Dictionary of Islamic Terms: Arabic–English (2nd ed.)», Zumout, S. (Trans.) «English/Arabic Legal Glossary», Research & Studies Centre, Farah, A., Said, M., & Karim, R. N. «*The Dictionary English - Arabic*. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah».

Методами дослідження є:

- **метод класифікаційного та структурного аналізу** для систематизації термінів, визначення їхніх спільних та відмінних рис, а також для аналізу їхньої структури.
- **перекладацький аналіз текстів** з метою виявлення особливостей передачі значень термінів із арабської мови на українську та аналізу перекладацьких рішень. Він допомагає розкрити специфіку перекладацьких підходів і труднощів, пов'язаних із термінологією.

- **порівняльно-правовий метод** для порівняння юридичних систем та концепцій, відображених у термінології арабської мови, з відповідними концепціями в українській правовій системі.
- **метод семантичного аналізу термінології** для глибокого дослідження значень термінів, їхніх конотацій і відтінків, що дозволяє розкрити змістову багатогранність термінів та їхню функцію в юридичному дискурсі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше проведено комплексний аналіз арабської юридичної термінології з урахуванням її типологічних та семантичних особливостей. У дослідженні уточнено та розширено наявні класифікації юридичних термінів арабської мови, а також розглянуто їх специфічне функціонування в рамках ісламського права і сучасних правових систем. Новим є здійснений аналіз перекладацьких труднощів, пов'язаних з передачею значень юридичних термінів, що походять із шариату, на інші мови правових систем. Одержані результати сприяють глибшому розумінню впливу ісламського права на формування юридичних термінів, а також їх ролі в правовій комунікації та перекладі.

Теоретичне значення даного дослідження полягає у систематизації та аналізі арабської юридичної термінології з огляду на її типологію, семантичні особливості та специфіку функціонування в контексті ісламського права. Це дослідження не лише сприяє глибшому розумінню зв'язку між мовою та правовими концепціями, але й висвітлює труднощі, що виникають при перекладі юридичних термінів між арабською та українською мовами. Таким чином, робота дозволяє формулювати рекомендації щодо вдосконалення юридичної комунікації в багатомовному середовищі, а також вносить вклад у розвиток юридичної лінгвістики та перекладознавства, забезпечуючи нові перспективи для подальших досліджень у цій галузі.

Практичне значення одержаних результатів сприятиме уніфікації та стандартизації юридичних термінів, що полегшить комунікацію між правовими системами. Результати можуть бути використані задля створення навчальних програм, посібників та навчальних курсів для підготовки експертів-юристів і

перекладачів, спеціалізованих на міжнародному праві та арабській юридичній термінології, допомагаючи їм краще орієнтуватися в специфіці функціонування арабського права.

Апробація результатів магістерської роботи проводилася на Міжнародній науково-практичній конференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» (КНЛУ, 16-17 травня 2024 р.). Тема доповіді: «Шаріатський компонент сучасної арабської правничої терміносистеми». Тези доповіді опубліковано у збірнику матеріалів конференції (с. 189-191).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів) з висновками до кожного, загального висновку, анотації арабською мовою, списку використаних джерел (51 позиція) та одного додатку. Загальний обсяг роботи становить 112 сторінок (із них 97 сторінок тексту).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ СТАНДАРТНОЇ АРАБСЬКОЇ МОВИ

1.1. Поняття, вимоги та функціональні характеристики юридичної термінології

Протягом останніх трьох десятиліть багато лінгвістів і соціологів звернули увагу на юридичну термінологію, адже слова є найважливішим інструментом для будь-якого працівника судової сфери. Адвокати використовують мову, щоб пояснювати та надавати значення закону, консультувати клієнтів, захищати інтереси клієнта перед судом або присяжними та допитувати свідків. Законні права та обов'язки їхніх клієнтів створюються, змінюються та припиняються формулюваннями, що містяться в контрактах, актах і заповітах. Лише незначна кількість професій настільки залежить від мови (Tiersma, 1999, с. 1). Юридична мова функціонує в особливому середовищі, де діють свої внутрішні закономірності, які формуються в процесах правотворчості та правозастосування. Ці закономірності знаходять своє відображення у джерелах права або поступово визнаються в юридичній практиці. Це середовище визначається різними факторами як лінгвістичного (внутрішні тенденції розвитку системи синхронічно та діахронічно, економія мовних засобів), так і екстралінгвістичного характеру (соціальні, політичні, ідеологічні причини тощо) (Любченко, 2015, с. 16).

Правова доктрина розробила кілька вимог до мови права:

1) Адекватність. Юридична мова повинна відображати реальну державно-правову дійсність. Кожен юридичний термін і категорія повинні точно відображати зміст державно-правових явищ або соціальної практики і передавати зміст кожного поняття точно та достовірно.

2) Детермінованість. Кожна юридична категорія пов'язана з іншими юридичними категоріями, але ця детермінація є взаємопов'язаною, а не односторонньою та лінійною. Значення юридичної термінологічної категорії не можна зрозуміти без розуміння інших юридичних категорій. Логічний

взаємозв'язок в юридичній мові є такою ж нормою, як і логіка в самому праві, оскільки юридична мова відображає властивості самого права.

3) Лаконічність. Стиль юридичної мови є сухим і коротким. Зайві мовні символи не тільки не мають сенсу, але й знижують сприйняття значення юридичної термінології. Юридична мова відтворює лише фактичну основу певних обставин і правові обґрунтування цих фактів. Стислість правової терміносистеми є її функціональною необхідністю.

4) Формальність. Юридична мова зумовлена формальністю самого права – кожен термін і категорія при юридичному тлумаченні повинні бути однозначними і не допускати подвійного значення.

5) Функціональність. Функції юридичної термінології полягають не тільки в точному і правильному визначенні сенсу державно-правових явищ, а й у проекції цього сенсу в соціальне середовище, наданні йому прикладного значення і перетворенні його на засіб спілкування, особливо у професійній юридичній діяльності (Любченко, 2015, с. 19-20).

Юридична термінологія є ключовим елементом будь-якої правової системи, оскільки вона забезпечує точність та однозначність у переданні правових понять та норм. Її вивчення є важливим для розуміння специфіки правової мови, розвитку правової теорії та практики, а також для забезпечення ефективної комунікації між різними правовими системами. У цьому контексті важливо враховувати як загальнотеоретичні підходи до вивчення юридичної термінології, так і специфічні аспекти, що пов'язані з її порівнянням між різними мовами.

На думку Д. Меллінкоффа, юридична мова є «спеціалізованою мовою професійної групи, що забезпечує її ефективну внутрішню комунікацію та взаємодію з іншими групами» (Mellinkoff, 1963, с. 24). Важливість юридичної мови та термінології підкреслює П. Тірсема, зазначаючи, що «юридична мова формується під впливом історичних, соціальних та культурних чинників, що робить її дослідження складним, але необхідним для розуміння правових систем» (Tiersma, 1999, с. 9).

Один із ключових аспектів вивчення юридичної термінології полягає в аналізі її функцій. За словами Г.Л. Пакера, «юридичні терміни виконують кілька основних функцій: нормативну, комунікативну та когнітивну». Нормативна функція полягає в закріпленні правових норм, комунікативна – в забезпеченні ефективної передачі правової інформації, а когнітивна – в сприянні розумінню та інтерпретації правових текстів (Packer, 1968).

Особливу увагу слід приділити порівнянню юридичної термінології між різними мовами. Порівняння юридичної термінології між різними правовими системами дозволяє виявити особливості та спільні риси, що сприяє глибшому розумінню правових концепцій. Зокрема, порівняння арабської та української юридичної термінології є важливим для дослідження впливу культурних та правових традицій на формування правової мови.

У будь-якій мові слова не існують ізольовано; вони об'єднуються в певні групи, де кожна мовна одиниця має своє місце. Лексико-семантична система мови є найбільш динамічною серед усіх рівнів мови, але, незважаючи на зміни, вона має властивість саморегуляції. Це означає, що лексико-семантична система може перебудовуватися так, щоб зберігати свою структурну цілісність і забезпечувати безперервну комунікативну функцію мови. Подібно до будь-якої системи, лексико-семантична система ґрунтується на відношеннях, які можуть бути парадигматичними та синтагматичними.

Парадигматичні відношення стосуються зв'язків між словами, заснованих на спільності або протилежності їх значень. Серед основних видів парадигматичних відношень можна виділити: 1) відношення смислової подібності (синонімія); 2) відношення смислового протиставлення (антонімія); 3) відношення смислового включення (гіпонімія); 4) відношення супідрядності та партитивності, тобто цілого та його частини. Найбільшими парадигматичними об'єднаннями є лексико-семантичні поля.

Лексико-семантичне поле визначається як сукупність парадигматично пов'язаних лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту і відображають поняттєву, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ (Кочерган,

2001). У межах кожного поля існує спільна (інтегральна) ознака, яка об'єднує всі одиниці цього поля. Ця ознака називається архісемою і виражається лексемою з узагальненим значенням.

Варто зазначити, що склад і структура лексико-семантичних полів у різних мовах не є однаковими. Кожна мова має свої особливості в термінології, що призводить до різної кількості слів для позначення одного й того самого поняття. Це особливо важливо в контексті юридичної термінології, де точність і ясність є ключовими.

У контексті арабської юридичної термінології ці лексико-семантичні особливості відіграють надзвичайно важливу роль. Ісламське право, що значною мірою впливає на правову систему арабських країн, формує специфічний лексико-семантичний простір, де юридичні терміни та концепції можуть мати різні відтінки значення залежно від контексту. Наприклад, терміни, що позначають різні види договірних зобов'язань або покарань, можуть мати декілька синонімів чи гіпонімів, кожен з яких використовується у специфічних правових ситуаціях.

Лексико-семантичне поле має ієрархічну структуру, яка складається з лексико-семантичних груп, а ці групи, у свою чергу, містять менші за обсягом мікросистеми, такі як синонімічні ряди, антонімічні пари, гіперо-гіпоніми, конверсиви тощо. Структура лексико-семантичної системи організована за принципом поля, що має центр із ядром та периферію. У центрі системи розташовуються найбільш уживані слова, тоді як на периферії перебувають ті слова, які використовуються рідко або майже не використовуються. Це дозволяє умовно поділити всю лексику мови на активну та пасивну.

Активна лексика включає загальноживані слова, які використовуються в усіх сферах життя та зрозумілі людям з різним рівнем освіти та соціального статусу. Пасивна лексика, навпаки, складається з вузьковживаних слів, до яких належать архаїзми, неологізми, професіоналізми, екзотизми, жаргонізми та арготизми. Такі слова часто мають обмежене використання і зрозумілі лише певним групам осіб або в окремих контекстах.

За стилістичною класифікацією лексика поділяється на стилістично нейтральну та стилістично забарвлену. Стилiстично нейтральна лексика включає слова, які використовуються у всіх стилях мовлення (розмовно-побутовому, художньому, публіцистичному, науковому, офіційно-діловому) і не мають стилістичного забарвлення. Таку лексику ще називають міжстильовою, оскільки вона є універсальною і вживається в різних комунікативних ситуаціях.

Стилiстично забарвлена лексика, навпаки, використовується лише в певних стилях мовлення. Вона поділяється на високий (книжний, піднесений) та знижений рівень. Висока, або книжна, лексика використовується переважно у літературно-писемному та піднесеному усному мовленні, таких як наукові, публіцистичні тексти, ділові документи та художня література. Серед високої лексики важливе місце займають терміни, які вивчає спеціальна наука – термінологія (Кочерган, 2001).

У контексті арабської юридичної термінології ці аспекти мають особливе значення. Арабська мова, з її багатою історією та різноманітністю діалектів, відображає складну структуру лексико-семантичних полів, які формуються під впливом ісламського права та сучасних правових норм. Арабська юридична термінологія демонструє чіткий поділ на активну та пасивну лексику. Активна юридична лексика включає терміни, що широко використовуються в юридичній практиці та правових документах. Пасивна ж лексика може включати терміни, що збереглися з часів класичного арабського права, але використовуються в обмежених випадках або лише в певних регіонах.

Стилiстична класифікація арабської юридичної лексики також має свої особливості. Стилiстично нейтральні терміни широко використовуються в різних стилях юридичних текстів, включаючи офіційно-діловий та науковий стилі. Стилiстично забарвлена лексика може бути присутня у текстах, що мають історичне або культурне значення, зокрема у юридичних документах, що відображають специфіку місцевих традицій або правових норм. Висока юридична лексика використовується у формальних контрактах, судових рішеннях та інших офіційних документах, тоді як знижена юридична лексика може включати терміни,

використовувані у неформальних правових текстах або в усному правовому мовленні.

Таким чином, дослідження лексико-семантичної системи арабської юридичної термінології дозволяє глибше зрозуміти її структуру, функціонування та особливості використання, що має важливе значення для правознавців, перекладачів та лінгвістів, які працюють з арабськими юридичними текстами.

Термін «термінологія» охоплює три основні поняття:

1. Методи та практики, що використовуються для представлення термінів.
2. Аргументи та теорії, які пояснюють взаємозв'язок між поняттями та термінами, що є ключовими для ефективної організації діяльності в даній сфері.
3. Лексичний склад, специфічний для певної галузі (Alwazna, 2016, с. 214).

На міжнародному рівні стандартизація термінології у спеціальних галузях можлива лише після стандартизації понять і референцій, на які ці терміни посилаються (Sager, 1990, с. 114-128). Цей процес може бути відносно простим для природничих наук, де одні й ті ж референти зустрічаються в різних суспільствах. Проте для правових систем ситуація значно складніша, оскільки юридичні терміни вказують на концепції, процедури, відносини та акти, специфічні для конкретної правової системи. Термінологія різних правових систем є концептуально неконгруентною (Sarcevic, 1997, с. 232; Sarcevic, 1989, с. 278). Один юридичний термін у одній мові може вказувати на різні концепції в різних правових системах. Навпаки, одне й те ж поняття може бути виражене різними термінами в різних правових системах, навіть у межах однієї мови. Крім того, терміни, що були адаптовані з однієї правової системи в іншу, можуть набувати нового юридичного значення в новому контексті правової системи та культури (Sarcevic, 1997, с. 232).

Коли терміни отримують юридичне значення, яке суттєво відрізняється від їхнього звичайного значення в повсякденній мові, може виникати плутанина. Багато термінів, що використовуються в юридичній сфері, часто мають своє загальне значення в звичайній мові, але конкретна правова система надає їм особливе юридичне значення (Sarcevic, 1997, с. 231). З іншого боку, є терміни, які використовуються виключно в юридичному контексті і мають однозначне

значення, хоча більшість юридичних термінів є багатозначними. Це пов'язано з тим, що юридичні терміни здобувають свої специфічні значення в межах конкретної правової системи, що робить їх концептуально відповідними. Саме мовний і позамовний контекст визначає значення юридичного терміна в конкретному випадку (Alwazna, 2016, с. 214).

У Великому тлумачному словнику української мови термін визначається як слово або словосполучення, що дає визначення чітко окресленому спеціальне поняттю якої-небудь галузі науки, мистецтва, техніки суспільного життя тощо (Бусел, 2005, с.1444).

У загальноприйнятому розумінні, термін – це спеціальне слово або словосполучення, що вживається у мові фахівців і має точно окреслене значення (Любченко, 2015, с.28).

Найда (1975, с.104) стверджує, що саме лінгвістичний та нелінгвістичний контекст, у якому використовується певний юридичний термін, безпосередньо визначає його конкретне значення та очікуваний результат.

В арабській мові термін визначається як вираз, значення якого змінено для певних цілей, і така зміна зазвичай узгоджується серед фахівців у певній галузі. Аль-Джурджані описує термінологічний процес як «угоду між людьми використовувати слово для позначення певного поняття, перенесеного з його первинного значення» (Al-Jurjani, 1988, с. 28). Це свідчить про активний процес переосмислення термінів у нових контекстах для досягнення більшої точності та зрозумілості в професійній комунікації. Кхассара додає, що в арабській мові існують важливі вимоги для того, щоб вираз став терміном: наявність узгодження і зміна значення, що підкріплюється консенсусом серед фахівців (Khassara, 1994, с. 102).

Характерні ознаки терміна включають:

- належність до конкретної термінологічної системи;
- наявність чіткого дефініційного визначення;
- однозначність у межах однієї терміносистеми;
- точність;

- стилістичну нейтральність;
- відсутність синонімів і омонімів у межах однієї терміносистеми;
- відсутність експресивності, образності та суб'єктивних оцінок.

Основним для усвідомлення різниці між терміном та не терміном є питання функцій терміна. Розглядаючи це питання, за фундамент можна взяти систему функцій загальноживаного слова, тому що будь-який термін базується на певній лексичній одиниці.

Лексикологи надають слову чотири основні функції: номінативну (слово називає, дає найменування), сигніфікативну (слово узагальнює), комунікативну (слово повідомляє) та прагматичну (слово передає почуття мовця).

Як і будь-яка лексична одиниця, термін має номінативну функцію. Він позначає певні загальні поняття, ознаки та властивості, але робить це по-іншому, ніж загальноживані слова. Загальноживані слова називають предмети, явища та дії в різних сферах життя (робота, побут, сфера послуг і т.д.), тоді як терміни використовуються для позначення понять у науково-технічних сферах. Головна відмінність терміна від слова полягає в тому, що термін завжди має певне наукове поняття. Спеціалізація терміна обумовлена його використанням для позначення конкретних понять, що є найбільш важливою його властивістю, оскільки визначає не тільки його належність до спеціальної сфери знань, але й інші його характеристики. Таким чином, різниця між терміном і словом обумовлена тим, що вони відображають явища різних рівнів розумової діяльності – наукове мислення та побутове уявлення.

Щодо сигніфікативної (знакової) функції, слід зазначити, що як термін, так і загальноживане слово є знаками. Однак, якщо загальноживані слова можуть позначати конкретні об'єкти і їх класи, то терміни завжди позначають поняття як узагальнене найменування. Отже, загальноживане слово слугує для найменування самого об'єкта, тоді як термін найменує поняття про певний об'єкт або явище, включаючи його основні ознаки.

Комунікативна функція терміна також є важливою, оскільки вона забезпечує передачу інформації, і її іноді називають інформативною. Для того щоб юридичні

терміни могли ефективно виконувати цю функцію, вони повинні бути точними і відповідати поняттю, яке вони позначають. Точність термінів у праві є критично важливою вимогою.

Щодо прагматичної функції, яка вказує на настановку мовця при обміні інформацією, слід зазначити, що вона практично не властива термінам. Вважається, що ця функція виражена лише в політичних термінах. Інколи термін може навмисно містити дезінформацію. Це так звані свідомо хибно мотивовані терміни, наприклад, «соціальне партнерство» замість «наймана праця».

Науковці-термінологи також виділяють ряд функцій, які властиві лише термінам. Серед них є дефінітивна функція, яка є основною у термінологічному знанні, оскільки термін слугує еквівалентом певного поняття. Окрім того, виділяють гносеологічну функцію (мова науки як засіб пізнання дійсності), інформативно-комунікативну функцію (мова науки як засіб фіксації, збереження, передачі та обробки наукової інформації), а також евристичну функцію (відкриття нового знання) (Любченко, 2015, с. 31-34).

Юридична термінологія є основним елементом будь-якої правової системи, яка забезпечує точність та однозначність у передачі правових понять та норм. Вона включає в себе спеціалізовані слова та вирази, які використовуються для опису правових концепцій, норм та процесів. Юридична термінологія забезпечує ефективну комунікацію між суб'єктами правової системи, сприяє належному функціонуванню правової системи в цілому та має прямий вплив цих термінів на реальне життя людей. Основні характеристики правової термінології включають те, що в ній поряд із спеціальними термінами використовуються також загальноживані слова і велика кількість лексики, що походить від латинських слів. Це зумовлено тим, що право майже всіх країн світу має римське походження і, відповідно, запозичило багато латинських термінів.

Як зазначає Д. Меллінкофф, «юридична мова є спеціалізованою мовою, розробленою для забезпечення точності та однозначності у правовій комунікації» (Mellinkoff, 1963, с. 3). Вона виникає та розвивається під впливом історичних, соціальних та культурних факторів, що формують правову систему.

Юридична термінологія виконує кілька ключових функцій, що забезпечують ефективність правової системи:

Нормативна функція юридичної термінології полягає у встановленні правових норм та правил. Чітко визначені терміни забезпечують стабільність і передбачуваність правової системи, що є необхідним для належного функціонування правопорядку. Юридичні терміни використовуються у законодавчих актах, судових рішеннях та інших правових документах для визначення прав і обов'язків суб'єктів правовідносин.

Комунікативна функція забезпечує ефективну передачу правової інформації між різними суб'єктами правової системи. Юридична мова служить важливим засобом комунікації в межах правової системи, дозволяючи учасникам процесу ефективно обмінюватися інформацією. Це включає комунікацію між суддями, адвокатами, законодавцями та громадянами.

Когнітивна функція сприяє розумінню та інтерпретації правових текстів. Вона допомагає правникам і дослідникам правильно тлумачити закони, судові рішення та інші правові документи. Юридична термінологія є ключовим елементом у процесі правової інтерпретації, оскільки вона допомагає правникам зрозуміти сутність правових норм.

Як є відомо, основним структурним елементом будь-якої термінології є термін. Відповідно, для сфери права юридичну термінологію становить система юридичних термінів. Існує багато визначень для цього поняття. Ось деякі з них:

1) юридичний термін – це слово або словосполучення, яке використовується в законодавстві і є загальним найменуванням юридичного поняття, що має точний і визначений зміст, характеризується однозначністю та функціональною стійкістю (Артикуца, 2009, с. 39);

2) юридичні терміни – це слова або словосполучення, що позначають певні юридичні поняття (Балтаджи, 2008, с. 8);

3) юридичний термін – це слово або словосполучення, що використовується в правовій мові і точно визначає зміст певного юридичного поняття (Троєглазова, 2015, с. 128).

Основні характеристики юридичного терміна:

Це слово або словосполучення. Раніше вважалося, що галузева термінологія складається лише з номінативних (називних) термінів. Однак з часом все більше дослідників дійшли висновку, що термінологія не обмежується лише номінативними назвами, а включає різноманітні словосполучення. Дійсно, вивчення мови права показує, що слова-терміни становлять лише частину юридичної термінології. Переважна більшість – близько 80% сучасного законодавчого словника – складається з термінологічних словосполучень.

Виступає узагальненим найменуванням певного правового поняття або поняття, яке не є правовим, але набуває специфічних значенневих відтінків у сфері юриспруденції.

Вводиться в обіг представниками юридичної науки або законодавцем. Терміни спочатку вводяться в обіг науковцями, а потім закріплюються в законодавстві. Зворотна ситуація є винятком. Юридичні терміни, закріплені в нормативно-правових актах, є більш імперативними порівняно з науковими термінами. Офіційний характер мають саме законодавчі терміни.

Емоційна нейтральність юридичного терміна. Це означає, що юридичні терміни не мають емоційної забарвленості чи експресивності. Юридичний термін – це елемент мови права, який характеризується офіційно-діловим стилем викладу (Любченко, 2015, с. 46-57).

1.2. Формування арабської юридичної терміносистеми: історичний огляд

Створення нових термінів завжди було невід'ємною частиною перекладацької діяльності, яка має давню історію в арабській культурі. Дослідження свідчать, що переклад був значущою складовою культурної діяльності ще з часів Арабської ісламської імперії, особливо під час правління Аббасидів. У цей період з'явилася потреба в розробці нових термінів для уникнення надмірного впливу іноземних слів, що стало результатом зростаючого

попиту на переклад через співіснування арабів та іноземців, особливо після розширення ісламської імперії за межі Аравійського півострова.

Юриспруденція, зокрема в арабських країнах, стикається з численними викликами у цій сфері. Проблеми юридичної термінології в арабських країнах залишаються актуальними, враховуючи культурні, релігійні та правові особливості, притаманні регіону.

Дослідження юридичних систем та правничих особливостей країн Аравійського світу привертає увагу західних науковців, особливо в Європі та США, вже тривалий час. Це зацікавлення зумовлене, зокрема, геополітичними інтересами цих країн, а також важливістю розуміння правових систем, які значною мірою формуються під впливом ісламського права (шаріату). Серед відомих дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення цієї проблематики, можна виділити таких вчених, як Норман Андерсон, Ніколас Ділан Рей, Дауд Ель-Алямї, Шиблі Маллат, Ахмед аль-Сувайді, Вільям Беллентайн, М.Дж. Холл, Н. Карам, Самір Салех та інші.

Проте, коли мова йде про юридичну термінологію сучасної арабської літературної мови, кількість досліджень значно менша. Це пояснюється складністю самої термінологічної системи, що розвивається під впливом як традиційного ісламського права, так і сучасних правових норм, які часто зазнають впливу європейських правових систем. Тому питання про розробку, стандартизацію та адаптацію юридичної термінології в арабських країнах залишається відкритим і потребує подальших наукових досліджень, особливо з огляду на зростаючу інтеграцію арабських країн у світову правову спільноту.

Вплив західних мов на арабську мову значно змінив її лексичний склад, зокрема в галузі наукової та технічної термінології. Контакт з європейською культурою та експансіоністськими амбіціями європейських держав прискорив процес лексичної реформи в арабському світі. У відповідь на це було створено мовні академії, які зосередили свої зусилля на впорядкуванні та стандартизації термінології. Перша така академія, відома як *المجمع العلمي العربي* (Наукова арабська академія), була заснована в Дамаску в 1919 році. У наступні роки подібні інституції

з'явилися в Єгипті, Іраку та Йорданії, що відображало потребу в координації зусиль для стандартизації термінології. Проте, через відсутність централізованого підходу, ці установи часто стикалися з дублюванням зусиль і непослідовністю у створенні та використанні термінів (Elmgrab, 2016, с. 76).

Для юридичної термінології арабська мова демонструє особливу складність через необхідність адаптації існуючих термінів під впливом різних правових систем, що виникли внаслідок історичних і культурних факторів. Це вимагає створення спеціальних термінів, які б точно відображали специфіку арабської правової культури та уникали змішування з термінами, що мають іноземне походження. Розвиток таких термінів має базуватися не лише на перекладацькій практиці, але й на глибокому розумінні правових концепцій, що характерні для ісламського права.

Юридична термінологія в арабській мові має специфічний характер, особливо коли йдеться про терміни, що походять від шариату, ісламської правової системи. Важливо розуміти, що ці терміни не лише мають релігійні і культурні корені, але також виявляють унікальні аспекти арабської граматики та філософії права, які формують їхнє значення та використання в правовій практиці.

Кордони між деякими ключовими термінами арабської термінології, такими як шариат, фікх та ісламське право, часто розмиті та плутаються в повсякденній мові. Ця плутанина сприяє гендерній нерівності в сучасних сімейних законах таким чином, що завдає шкоди жінкам. Спроби реформувати державні закони в напрямку справедливості та рівності для жінок зустріли опір з боку тих, хто сприймає їх як такі, що суперечать шариату. Важливо розрізнити ці терміни, щоб відрізнити божественне і вічне від людського і тимчасового.

Спроба дати визначення ісламському праву виявляється складним завданням. Через динамічну природу правової системи та відсутність уніфікованого кодексу, але не через відсутність авторитетних текстів, будь-яке визначення ісламського права обов'язково буде надмірно або недостатньо включено залежно від підходу, який застосовують до цього різні школи думки. дуже багате поле. Термін القانون الاسلامي (ісламське право) певною мірою є чужим

для мусульманської правової традиції та, ймовірно, найближче до терміна *شريعة* (шаріат) в арабській мові. Шаріат буквально означає «шлях або дорога, що веде до джерела води». У мусульманській вірі це повна воля Бога, яка була відкрита Пророку Мухаммаду, яка постійно розкривається для людства. Шаріат містить моральні та етичні цінності, які втілюють дух і траєкторію священних текстів ісламу, шлях, який направляє мусульман щодо того, як жити в цьому світі та готуватися до наступного. Його не можна звести до набору правових постанов чи збірника статутів. Шаріат відрізняється від тафсиру, тлумачення священних текстів ісламу, а також від фикгу, виведення правових норм з текстів. Створені людиною закони та політика – це не те саме, що шаріат. В ісламській традиції шаріат охоплює мусульманський підхід або шлях до благочестивого та ісламського життя, яка включає, але не обмежується лише юридичними питаннями (Badawi, 2009, с. 2).

Мусульмани живуть згідно з шаріатом (ісламським правом), як це втілено у фикгу (юриспруденції). Аш-Шінкіті, пояснюючи зв'язок між шаріатом і фикгом, він сказав, що «шаріат відноситься до богооткровенної релігії в цілому, тоді як юриспруденція стосується того, як правила шаріату повинні застосовуватися з точки зору юристів» (Fishman, 2006, с. 1).

Шаріат, або ісламське право, яке базується на Корані та хадисах, накладає особливий відбиток на терміни, що використовуються в правовій сфері. Це створює складну систему термінів, які не лише регулюють правові відносини, але й відображають релігійні уявлення та культурні традиції. Наприклад, терміни такі як «хукм» (рішення або постанову) і «фикг» (ісламське правознавство) мають специфічне значення, яке виходить за межі простого правового терміна. «Хукм» може означати не тільки правове рішення, але й моральну оцінку відповідно до релігійних норм. «Фикг» охоплює детальне вивчення ісламського права та його застосування в повсякденному житті. Етимологічно термін «фикг» походить від арабського дієслова *فقه*, яке означає «розуміти». Відповідно, найзагальнішим значенням цього терміна є «розуміння» – здатність осягати і інтерпретувати релігійні тексти, а також втілювати їх в практичні настанови. Функцію

інтерпретатора цих текстів виконує «факіг», що в перекладі означає «правник» або «освічена особа, що розуміє».

Видатний лексикограф Алі аль-Джурджані пояснює: «У термінах «факіг» мова йде про розуміння мети і сенсу того, що має на увазі мовець. Термін «факіг» відноситься до знання практичних законів, встановлених у священних текстах, яке походить з детальних доказів. Також можна сказати, що це є процесом пізнання прихованого значення, яке визначає правові норми. Тому «факіг» – це знання про виведення правових норм через індивідуальне тлумачення та особисте судження. Це вимагає ретельного осмислення (нізар) і розгляду (та-аммаль). Саме тому Бог не може бути названий факігом, оскільки від Нього не може бути приховане жодне знання».

Отже, «факіг» має усталену процесуальну природу, і як система знання, вона є комплексною і раціоналізованою методологією. Вона має багато паралелей з філософським знанням, оскільки включає в себе як глибинний аналіз текстів, так і формулювання відповідних правових висновків на основі інтерпретації (Ісмагілов, Якубович, 2018, с. 49-50).

Основними джерелами арабської юридичної термінології є Коран, Сунна, іджма (загальноприйнята думка) та кияс (судження за аналогією) (Alwazna, 2017, с. 313). Коран і Сунна, як первинні джерела ісламського права, формують основу для багатьох юридичних термінів. Наприклад, термін عقوب означає встановлене Кораном покарання за певні злочини. Сунна, яка є зібранням висловлювань та дій пророка Мухаммеда, також слугує джерелом для багатьох юридичних термінів. Наприклад, термін شهادة відноситься до свідчення, яке має як юридичне, так і релігійне значення.

Термінологічна система шаріату поділяється на кілька ключових категорій, які є важливими для розуміння арабського права. Наприклад, категорії такі як:

1) عقد – це арабське слово, що перекладається як «договір» або «угода». Воно описує юридичні угоди, що укладаються в рамках шаріату, і може включати різні правові аспекти, такі як умови угоди та зобов'язання сторін.

2) تلف – термін, що означає «втрата» або «знищення». Використовується для позначення ситуацій, де виникає відповідальність за завдану шкоду або втрату майна.

Ці терміни не лише описують правові концепції, але й відображають моральні і соціальні норми, що сформувалися в контексті ісламської цивілізації.

Арабська юридична термінологія також характеризується складними граматичними і морфологічними структурами. Часто терміни є похідними формами або складними словосполученнями, що відображають специфічні нюанси значення. Структура арабської юридичної термінології характеризується складністю, оскільки вона включає як окремі слова, так і складні словосполучення. Більшість юридичних термінів складаються з двох або більше слів, що додає точності у визначенні юридичних понять. Наприклад, термін حقوق الإنسان означає права людини. Це відображає тенденцію до детального та точного визначення юридичних понять, що є характерним для арабської юридичної мови. Інколи, терміни можуть використовуватися в різних формах, щоб вказати на різні рівні юридичної відповідальності або правової сили.

Ще однією особливістю є складність перекладу і адаптації термінів, що походять з шаріату. Переклад юридичних термінів з арабської мови на інші мови часто стикається з труднощами через різницю між ісламським правом і західними правовими системами. Це вимагає особливої уваги до контексту і можливих культурних відмінностей, щоб забезпечити точне і зрозуміле передавання юридичних концепцій.

Функціональне застосування арабської юридичної термінології є ще однією її особливістю. Вона використовується як у світських, так і в релігійних правових системах арабських країн. Це робить її унікальною, оскільки багато термінів мають подвійне значення – юридичне та релігійне. Наприклад, термін زكاة означає обов'язкову милостиню в ісламі, але також має фінансове і юридичне значення у контексті оподаткування (<https://www.dar-alifta.org/ar/fatawa/20491/حکم-اخراج-زكاة-الفطر-مالا>).

Арабська юридична термінологія відрізняється від інших правових систем своєю релігійною основою і складністю структури. Багато термінів не мають аналогів у західних правових системах, що робить їх переклад і адаптацію складними. На відміну від римської та інших правових систем, арабська юридична термінологія базується на релігійних текстах, що надає їй унікального характеру. Наприклад, термін حج означає паломництво до Мекки, яке є обов'язковим релігійним актом, але також має правові наслідки у контексті міжнародного права.

На сучасному етапі розвитку мов та термінологічних систем спостерігається тенденція до скорочення різних лексичних одиниць. В арабській мові це явище менш поширене, ніж у європейських мовах. Найчастіше скорочення використовуються для позначення хімічних термінів, тригонометричних функцій та фізичних понять, в той час як у юридичній термінології це явище не є характерним.

Складна мовна ситуація безпосередньо впливає на існуючу в арабській мові термінологічну систему. Основними факторами цієї складності є вплив синонімії та полісемії на термінологію, що розвивається, а також нестійкість поняттєвих дефініцій. Відсутність чітких правил утворення термінів призводить до «свавілья» у виборі або утворенні термінів. Як зазначає Мухаммад Джаміль аль-Хан, кожен користувач розуміє поняття так, як вважає за потрібне. Це призводить до ситуації, коли користувач стикається з різними термінами (арабськими, англійськими, грецькими) навіть в межах однієї термінологічної системи.

Додатковою проблемою є те, що в кожній арабській державі термінологія створюється окремо, що призводить до регіоналізації термінів. Усі новостворені терміни вводяться в практику без узгодження, що в свою чергу призводить до наявності кількох термінів для одного й того ж поняття:

- Офіційні терміни, створені або затверджені академіями.
- Терміни, створені журналістами та перекладачами.
- Терміни, що використовуються спеціалістами на практиці.

Крім того, існує багато індивідуальних термінів, що використовуються лише окремими особами через те, що вони не знають про існування вже готових термінів

або вважають новостворені терміни більш влучними. Нерідко старі терміни, що використовувалися протягом тривалого часу, замінюють новими, що часто призводить до додаткової плутанини.

Одна з причин варіативності термінології полягає в багатовіковому співіснуванні арабської літературної мови та народних мов (діалектів) у ситуаціях диглосії. Поширеною є ситуація арабсько-англійського та арабсько-французького білінгвізму.

Серед арабських країн можна виділити три основні мовні ситуації:

1. Арабомовні країни, в яких арабська мова функціонує на всіх рівнях спілкування, а іноземні мови використовуються обмежено, як, наприклад, у Сирії, Йорданії, Іраку, Кувейті, Саудівській Аравії та ОАЕ.

2. Арабомовні країни з паритетним білінгвізмом, де арабська мова використовується разом з іноземною в освіті та адміністративній діяльності, наприклад, в Алжирі та Марокко.

3. Арабомовні регіони з полілінгвізмом, де забезпечення комунікативних потреб суспільства відбувається як арабською мовою, так і місцевими мовами, такими як в Ісламській Республіці Мавританія та південних провінціях Судану.

Тому однією з особливостей арабської юридичної термінології є її неоднорідність із точки зору географічних меж функціонування термінів. Дослідники, такі як А.Г. Белова та В.Е. Шагаль, підкреслюють важливість трьох компонентів арабської мови: арабської літературної мови, місцевих діалектів та регіональних побутових мов (койне), які сприяють виникненню синонімії у термінології.

У зв'язку з цим, арабська термінологія перебуває на етапі розвитку, що призводить до певної невпорядкованості. Одним із ефективних способів подолання цієї проблеми є уніфікація термінології в арабській літературній мові. На думку Хасана Зазі, одним із найкращих шляхів уніфікації є запозичення термінів іншомовного походження, що дозволяє забезпечити точність і однозначність.

Натомість більшість арабських вчених вважає за потрібне вирішувати питання уніфікації термінології за допомогою засобів арабської літературної мови. Основними шляхами є:

1. Використання арабської літературної мови на всіх етапах освіти, що сприятиме закріпленню термінів у певних сферах і створенню нових термінів.

2. Чітке визначення способів утворення термінів для всього арабського світу та створення словників уніфікованої термінології (Троєглазова, 2013, с. 136-137).

Загалом, арабська юридична термінологія є унікальною завдяки своїй релігійній основі, складній структурі та подвійним значенням термінів. Вона відіграє важливу роль у правових системах арабських країн і має значний вплив на міжнародне право. Арабська юридична термінологія глибоко інтегрована в релігійний контекст ісламу.

Розвиток арабської літературної мови, яка сьогодні об'єднує всі арабські держави, проходив через кілька етапів, що були нерівномірними і неоднорідними. Формування словникового складу цієї мови можна умовно розділити на три основні етапи (Abdunabiev, 2023, с. 285).

Перший етап охоплює період з VIII до XII століття і пов'язаний з виникненням ісламу на Аравійському півострові та розвитком арабомовної ісламської цивілізації. У цей час арабська літературна мова стала домінуючою мовою мусульманської науки, поступово замінивши арамейську, грецьку та латинську мови. У традиційних мусульманських науках, таких як юриспруденція, історія та мовознавство, спеціальна термінологія базувалася переважно на національній лексиці. Водночас, у галузях природничих і точних наук (хімії, математиці, геометрії, астрономії) багато термінів було запозичено шляхом перекладу з грецької та латинської мов. На основі цих запозичених термінів розвинулася широка мережа спеціальної лексики та термінології.

Другий етап розвитку арабської літературної мови (XIII-XVIII століття) співпав із занепадом Арабського халіфату і періодом іноземної колонізації. Під час цього етапу розвиток літературної мови дещо сповільнився, і до неї почали входити окремі лексичні елементи з різних арабських діалектів. Незважаючи на це, саме в

цей період арабська мова змогла передати багато наукових досягнень і культурних цінностей іншим мовам світу, зберігаючи свою важливу роль як носій знань (Abdunabiev, 2023, с. 286).

Третій етап пов'язаний з модернізацією арабської літературної мови наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Цей період характеризувався розвитком нової арабської літератури у різноманітних жанрах, зростанням національної самосвідомості та прагненням арабських вчених активно використовувати ресурси арабської мови як засіб для поширення сучасної культури, а також науки, техніки та масової інформації. Ця модернізація була зумовлена політичною незалежністю арабських країн та проведенням глибоких політичних, економічних і соціальних реформ. Таким чином, арабська літературна мова стала відповідати реальним потребам сучасного арабського суспільства в культурі, політиці, ідеології, економіці та інших сферах (Abdunabiev, 2023, с. 286).

В свою чергу Asasriwarnia M. Jandrab виділяє 6 основних періодів з історії розвитку ісламського права, які мали вплив на арабську юридичну терміносистему:

1. Ісламське право в епоху Пророка (610–632 рр. н.е.)

Цей період охоплює час життя Пророка Мухаммада, починаючи з першого одкровення у Корані (610 р. н.е.) і до його смерті (632 р. н.е.). Ісламські правознавці зазвичай поділяють цей період на дві частини: Ташрі Мекка (мекканське право) та Ташрі Мадіна (мединське право) (Век, 1980, с. 27-30). У цей час більшість юридичних норм та принципів були сформовані під безпосереднім керівництвом Пророка, що стало основою для подальшого розвитку ісламського права. Важливим впливом цього періоду на арабську юридичну термінологію стало введення нових понять та термінів, таких як шаріат (شريعة) для позначення системи ісламського права та хадіс (حديث) для визначення висловлювань і вчинків Пророка, що стали основою правової доктрини.

2. Період Праведних Халіфів (11–41 рр. н.е.)

Після смерті Пророка почався період Праведних Халіфів, також відомий як період сподвижників, оскільки законодавча влада була зосереджена в руках лідерів найближчого оточення Пророка. У цей час було закладено основи багатьох

юридичних процедур і принципів, що базувалися на сунні Пророка і прецедентах, створених його сподвижниками. Це призвело до збагачення арабської юридичної термінології через розширення використання таких понять, як фетва (فتوى) – юридичне рішення на основі ісламського права, і шура (شورى) – принцип консультації, що застосовується в управлінні та правосудді.

3. Період Табі'інів (після періоду Праведних Халіфів до початку 2 ст. н.е.)

Період Табі'інів охоплює покоління, що слідувало за сподвижниками Пророка. Ці «наступники» продовжували традицію сподвижників у розвитку ісламського права, зокрема, шляхом інтерпретації і адаптації норм у нових умовах. Цей період ознаменувався активним формуванням юридичних шкіл (мазхабів), що сприяло створенню нових юридичних термінів і концепцій. Введення понять, як-от іджтігад (اجتهاد) – незалежне юридичне мислення, і кияс (قياس) – правова аналогія, значно збагатило арабську юридичну лексику.

4. Золота доба ісламського права (початок 2 ст. — середина 4 ст. н.е.)

Цей період також відомий як період зрілості та вдосконалення фікгу (Ash-Shidieqy, 1975, с. 18) або період систематизації сунни та появи імамів мазхабів (імам Малік, імам Ханафі, імам Шафії і імам Ханбалі). У цей час були сформовані чотири основні суннітські правові школи, кожна з яких мала свої особливості у підході до тлумачення ісламського права. Цей період ознаменувався значним розвитком юридичної термінології, особливо через формулювання доктрин і принципів, таких як істіслах (استصلاح) – загальний добробут, і істіхсан (استحسان) – правова перевага. Розширення юридичної літератури також привело до створення нових термінів і понять, що допомогли кодифікувати та систематизувати ісламське право.

5. Період Таклід (з початку 4 ст. н.е. до падіння Багдаду)

Цей період, відомий як епоха стагнації, настав після золотої доби. Він характеризувався обмеженням нових інтерпретацій і зосередженням на вивченні раніше сформульованих положень, без значних інновацій. У цей час розпочався процес жорсткої захисту доктрин мазгабів, що призвело до обмеження розвитку нових юридичних термінів і понять. Проте навіть у цей період арабська юридична

термінологія зазнала певних змін, наприклад, в аспектах кодифікації права і захисту доктрин через терміни, такі як таклід (تقليد) – слідування думкам і практикам попередників, без вільної інтерпретації.

6. Період Відродження (13 ст. н.е. / 19 ст.)

Після тривалого періоду занепаду ісламська правова думка знову почала розвиватися у 19 столітті (13 ст. н.е.). Це відродження було реакцією на стагнацію, викликану періодом такліду. Нові рухи з'явилися серед юристів, які пропонували повернутися до Корана і Сунни як до першоджерел законодавства. Цей рух був очолений такими видатними мислителями, як Ібн Таймія (1263-1328 рр. н.е.) і його учень Ібн Кайїм аль-Джаузія (1292-1356 рр. н.е.), які стверджували, що двері іджтігаду завжди відкриті. Це призвело до перегляду та реінтерпретації багатьох юридичних норм і термінів, включаючи поняття اجتهاد (іджтігад) та інші, що сприяло збагаченню та оновленню арабської юридичної термінології (Asasriwarnia, Jandra, 2018, с. 6-7).

Кожен з цих періодів відіграв важливу роль у формуванні та розвитку арабської юридичної термінології. Від ранніх часів, коли було закладено основи шариату і створено ключові правові терміни, до періоду зрілості, коли відбулися кодифікація і стандартизація правових норм і термінів, і до сучасного періоду відродження, коли знову почали активно використовувати іджтіхад для адаптації ісламського права до сучасних викликів – усі ці етапи сприяли розширенню та збагаченню арабської юридичної мови. Це стало можливим завдяки розробці нових понять і термінів, що допомогло систематизувати і кодифікувати ісламське право у відповідності до різних історичних і соціальних контекстів.

Найвидатніші праці з арабського мовознавства були створені наприкінці X – на початку XI століття. Серед них виділяється праця Ібн Джинні, яка вважається однією з найбільш досконалих у галузі арабської лінгвістики, де автор досліджував проблеми складу слів, їх варіантів та значень. Інша важлива праця, «Лінгвістика і прихильники арабської мови» Саалібі, виступала спеціальним словником, що містив запозичення з іноземних мов, головним чином з перської.

Питання класифікації лексики, її адаптації, а також явища омонімії, синонімії, моносемії та полісемії активно досліджувалися в середньовічних арабських працях. Наприклад, праці Джелалуддіна ас-Суюті були присвячені загальним проблемам арабського мовознавства, а Ахмад Фаріс аш-Шідьяк, Ріфа аль-Тахтаві, Ібрагім аль-Язіджі та інші внесли значний вклад у розвиток арабської літературної мови нової епохи та створення оригінального лексикону (Abdunabiev, 2023, с. 286)

Праця Ібн Фаріса, більш відома під назвою «الصاحبي» («Ас-Сахабі» або «товариш»), була присвячена важливим питанням класифікації первісної та запозиченої лексики. У своїй роботі Ібн Фаріс досліджував такі мовні явища, як омонімія (співзвучність слів з різними значеннями), синонімія (використання різних слів для позначення схожих понять), моносемія (однозначність), полісемія (багатозначність), а також особливості утворення дієслів та іменників в арабській мові.

Додатково до цього, праця аль-Джавалікі «الموعرب من الكلم الأعجمي» (Арабізовані слова з загальної/іноземної мови) та твір аль-Хафаджі (Ліки для втамування спраги щодо використання запозичень у арабській мові) «الشفاء الغليل فيما ورد في كلا من العرب من الدخيل» зосереджуються на аналізі асимільованих слів. Ці роботи містять списки запозичених слів, а також описують причини та умови їх адаптації в арабську мову.

Важливим джерелом для вивчення арабського мовознавства середньовіччя є книга «المظهر في علوم اللغة وأنواعها» (Явища в мовознавстві та їх види) Джелалуддіна ас-Суюті, яка охоплює загальні проблеми арабської лінгвістики. Деякі відомі постаті, такі як Ахмад Фаріс аш-Шідьяк, Ріфа'а ат-Тахтаві, Ібрагім аль-Язіджі, Бутрус аль-Бустані, Саїд аль-Шартуні та Адіб Ісхак, внесли значний внесок у розвиток арабської літературної мови в нову епоху, а також у впорядкування оригінального лексикону.

Розгляд цих праць є важливим для розуміння еволюції арабської юридичної термінології, оскільки вони демонструють, як формувалися мовні норми, які вплинули на розвиток юридичних термінів в арабській мові. Запозичення та адаптація слів з інших мов свідчать про динамічність та відкритість арабської

юридичної лексики до зовнішніх впливів, що є особливо важливим в контексті глобалізації та інтеграції сучасної правової практики. Історія запозичень, адаптації та класифікації лексики надає цінні уроки для сучасних досліджень у галузі арабської юридичної мови, допомагаючи зрозуміти процеси мовного запозичення і асиміляції в умовах юридичного перекладу та взаємодії з іншими правовими традиціями.

Арабські лінгвісти вперше зіткнулися з проблемою стандартизації та гармонізації науково-технічних термінів у контексті європейських мов у період формування та розвитку наукової термінології після здобуття незалежності арабськими країнами. У цей період, зростаючи на тлі національного відродження, арабські мовознавці докладали зусиль для максимально ефективного використання внутрішнього, оригінального словникового складу арабської мови. Замість того, щоб запозичувати терміни безпосередньо з іноземних мов, вони прагнули створити власні термінологічні одиниці, використовуючи різні лінгвістичні методи, такі як калькування, словотворення та інші засоби адаптації.

Говорячи про розвиток термінології в традиціях арабського мовознавства, варто зазначити, що формування, стандартизація та уніфікація наукової термінології стали важливими завданнями для декількох академій арабської мови. Сім ключових академій зосередили свої зусилля на цих аспектах: Академія арабської мови в Дамаску (Сирія), заснована у 1919 році, яка з 1921 року видає періодичні видання, присвячені термінологічним питанням; Єгипетська академія арабської мови, створена в 1934 році; Іракська академія наук, заснована в 1947 році; Йорданська академія наук, заснована в 1976 році; Академія наук, мистецтв і літератури Тунісу, заснована в 1973 році; Академія наук Судану, заснована в 1993 році; і Арабомовна Палестинська академія, заснована в 1994 році. Кожна з цих академій відіграє свою роль у розвитку та уніфікації наукової термінології, працюючи над тим, щоб стандартизувати терміни не тільки в межах своїх дисциплін, але і в міждисциплінарному та міжнародному масштабах.

У квітні 1961 року в Рабаті, столиці Марокко, відбулася Арабська міждержавна конференція «مؤتمر المصطلحات العلمية», на якій обговорювалися питання

стандартизації та систематизації наукової термінології, що відповідала б вимогам сучасності. Цей захід став важливим кроком у гармонізації наукової лексики та виробленні єдиних підходів до термінологічної роботи в арабському світі.

Особливу роль у процесах стандартизації наукової термінології відіграє Єгипетська академія арабської мови, яка стала однією з перших, хто запровадив систематизацію іншомовної термінології через метод калькування. Її підхід до адаптації термінів був новаторським і включав не лише переклад іншомовних термінів, але й створення нових слів на основі існуючих коренів та морфем арабської мови. Це сприяло розвитку національної термінології, яка базується на багатому лексичному фонді арабської мови, що має значний вплив і на юридичну термінологію.

Наприклад, для назв вимірювального обладнання була запропонована модель утворення термінів на зразок «оптиметр» – مقياس الأبصار і «динамометр» – مقياس القوة, що складаються за формулою مقياس (еквівалент суфіксу «-метр» в європейських мовах) + موضوع القياس (об'єкт вимірювання). Такий підхід дозволяє створювати нові терміни, які одночасно є зрозумілими та відповідають традиціям арабської мови.

Академії арабської мови також активно використовують арабські еквіваленти для поширених європейських суфіксів та префіксів, таких як «-граф» (راسم), «-скоп» (منظار), «-форма» (شكل), «моно-» (أحادي), «мульти-» (متعدد), «полі-» (متعدد) тощо. Наприклад, терміни «осцилограф» перекладаються як راسم التذبذب, «листоподібний» – ورق الشكل, «одноклітинний» – أحادي الخلية, «односім'яний» – أحادي النواة, «поліархія» – تعدد الأشكال, «поліморфізм» – تعدد الحكام.

Усі ці терміни були введені в науковий обіг з метою стандартизації та гармонізації наукової лексики, що є частиною ширших зусиль з модернізації арабської мови та адаптації її до вимог сучасної науки та техніки.

Для юридичної термінології подібний підхід також застосовується. Наприклад, термін «монополія» може бути перекладений як احتكار (що буквально означає «виняткове право»), а «поліцейська держава» – як دولة بوليسية. Адаптація таких термінів до арабської мови враховує як лексичні, так і культурні контексти, що важливо для точного відображення концепцій в ісламському праві (шаріаті) і

сучасному юридичному дискурсі. Цей підхід дозволяє не тільки зберегти мовні особливості, але й адаптувати юридичні терміни до специфіки арабської правової системи, забезпечуючи тим самим ясність і точність у правових текстах і документах.

Наприклад, такі терміни, як ميكانيكا (механіка), استاتيكا (статика), ديناميكا (динаміка), ميكروسكوب (мікроскоп), ميكرومتر (мікрометр), كرونومتر (хронометр) та كمبيوتر (комп'ютер) демонструють приклади запозичень, які адаптувались в арабську мову. Використання таких запозичених термінів у науково-технічному контексті обумовлюється складністю перекладу цих специфічних понять арабськими лексемами, а також тим, що запозичені слова чітко і точно передають передбачуване значення. Крім того, застосування цих термінів сприяє кращому взаєморозумінню між фахівцями різних країн, що є важливим у міжнародних наукових і технічних дискурсах.

Проте навіть у випадку запозичень арабські лінгвісти намагаються адаптувати їх, перетворюючи запозичені терміни на «арабізовані» варіанти. Наприклад, термін «аеродинаміка» в арабській мові стає الديناميكا الهوائية, «термодинаміка» перекладається як الديناميكا الحرارية, а «гідростатика» – як الهيدروستاتيكا. Таким чином, запозичені терміни піддаються арабізації, щоб відповідати фонетичним і морфологічним особливостям арабської мови.

Цей процес арабізації є важливим не тільки в науково-технічній термінології, але і в юридичній сфері. Наприклад, терміни «конституція» і «юрисдикція» перекладаються та адаптуються як ولاية قضائية і دستور відповідно. У таких випадках арабізація служить подвійній меті: з одного боку, вона зберігає технічну точність термінів, з іншого – адаптує їх до культурного і мовного контексту арабських країн. Це забезпечує більшу зрозумілість та прийнятність термінів в арабській правовій системі, особливо в умовах, де точність формулювань є критично важливою.

Таким чином, процес стандартизації та арабізації запозичених термінів є важливим етапом у розвитку арабської юридичної термінології, який дозволяє розширити межі використання арабської мови в сучасних юридичних та наукових дискурсах.

Незважаючи на зазначене вище різноманіття і певні термінологічні відмінності в арабській термінології, утворення нових термінів зазвичай здійснюється з використанням методів і засобів, властивих саме арабській літературній мові. Можна виділити кілька основних способів словотворення в арабській термінології.

1. Морфологічний спосіб (الإشتقاق):

Цей метод включає утворення нових термінів шляхом додавання суфіксів, префіксів і інфіксів відповідно до правил словотвору арабської мови. Наприклад, терміни утворюються шляхом додавання афіксів до основи слова. Окрім того, використовується **морфолого-синтаксичний спосіб (النحت)**, тобто утворення нових термінів шляхом поєднання двох або більше незалежних основ, як-от у словах رأس مال (капітал) або بترولغاز (нафтогаз). У юридичному контексті прикладом може бути поєднання основ для створення нових термінів, таких як حق الانتفاع (право користування) чи قانون العقوبات (кримінальний кодекс).

2. Семантичний спосіб:

Цей підхід включає повторне дослідження та переосмислення значень оригінальної лексики, що дозволяє створювати нові терміни через розширення або звуження значення слів. Наприклад, слово أصول (основи) може бути використане для позначення активів, тоді як його початкове значення відносилось до «основ» або «початку». Аналогічно, سند (зв'язок, опора) може означати «вексель» у юридичному контексті. Це важливо для юридичної термінології, де одне слово може мати декілька значень залежно від контексту, наприклад, دعوى (позов) у кримінальному або цивільному контексті.

3. Метод калькування або буквального перекладу (الترجمة):

Цей спосіб полягає в буквальному перекладі іноземних термінів та їх поєднань. Наприклад, термін علم الاجتماع (буквально «наука про суспільство») є калькою з терміна «соціологія», термін علم الرموز (буквально «наука про символи») відповідає терміна «семіологія». У юридичній практиці калькування часто використовується для створення нових термінів, наприклад, القانون الدولي (міжнародне право) або حقوق الإنسان (права людини).

4. Арабізація (التعريب):

Цей процес включає асиміляцію іноземних слів та адаптацію їх до арабської мови через використання типових арабських моделей словотвору. Водночас використовуються методи запозичення (الاقتراض) і формування термінів шляхом асиміляції іноземних елементів. Наприклад, термін بنك (банк) або دبلوماسي (дипломат) були запозичені з іноземних мов і адаптовані до фонетики та морфології арабської мови. У контексті юридичної термінології це можна побачити в термінах на зразок كونستيتوشن (конституція) або بروتوكول (протокол), які були адаптовані відповідно до правил арабської мови.

Використання цих методів у юридичній термінології:

Завдяки першому і другому методам арабські термінологи широко використовують дериваційні можливості мови, створюючи національні терміни на основі існуючих у мові моделей. Це дозволяє не лише оновлювати словниковий склад мови, а й забезпечувати його відповідність сучасним юридичним вимогам. Наприклад, терміни حكم (рішення суду) або عقد (договір) можуть бути адаптовані та розширені відповідно до різних правових контекстів.

Слід зазначити, що в деяких випадках важко знайти відповідні арабські еквіваленти для вже закріплених в обігу іншомовних термінів. Ця проблема обумовлена явищем синонімії в арабській мові та регіональною диференціацією арабської термінології, що вимагає вибору єдиного наукового терміна для його введення в обіг. Наприклад, терміни معاهدة (угода) і اتفاقية (конвенція) можуть мати схожі значення, але використовуються в різних контекстах.

Процес утворення іншомовних термінів і їх стандартизація є однією з найактуальніших проблем для сучасних мовознавців, включно з юристами. Наприклад, терміни, такі як علم الحفريات (археологія), علم الجراثيم (бактеріологія), علم الزلازل (сейсмологія), علم الوراثة (генетика), і علم السكان (демографія), демонструють використання складних комбінацій для позначення спеціалізованих галузей знань. В юридичному контексті цей метод може використовуватися для створення складених термінів, таких як قانون الأحوال الشخصية (сімейне право) або القانون الإداري (адміністративне право).

Таким чином, розмаїття методів і стратегій у створенні нових термінів є основою для розвитку сучасної арабської юридичної термінології, забезпечуючи її адаптацію до нових умов та вимог сучасного світу.

1.3. Методологічні засади дослідження арабської юридичної термінології

Методологічний підхід до дослідження сучасної арабської юридичної термінології ґрунтується на застосуванні комплексу дослідницьких методів, спрямованих на аналіз типології, специфіки функціонування та лінгвістичних характеристик юридичних термінів в арабській мові. Основна увага зосереджується на таких методах:

1. Класифікаційний аналіз – використовується для систематизації арабських юридичних термінів за їхніми функціональними та структурними особливостями, що дозволяє створити типологію термінів, визначити їх відмінності та схожості залежно від правових контекстів та культурного середовища.
2. Метод семантичного аналізу – спрямований на вивчення смислових особливостей юридичних термінів, їхньої багатозначності та семантичної специфіки. Зокрема, досліджується, як ісламські правові концепти відображаються в термінології, що може ускладнювати переклад і використання термінів у неарабському правовому контексті.
3. Порівняльно-правовий метод – дозволяє виявити вплив інших правових систем, зокрема римського права, на формування арабських правничих термінів, і сприяє кращому розумінню, як зовнішні правові ідеї інтегруються в арабську терміносистему.
4. Структурно-лінгвістичний аналіз – застосовується для дослідження морфологічної та синтаксичної будови термінів, особливо в ісламських юридичних текстах, де структура мови значною мірою впливає на точність передання правових смислів. Цей метод дозволяє зрозуміти внутрішні зв'язки

між компонентами термінів та способи утворення складних юридичних одиниць.

5. Метод лексикографічного аналізу – використовується для оцінки існуючих словників і глосаріїв арабської юридичної термінології, що дає змогу встановити рівень стандартизації та єдності у використанні юридичних термінів в арабському світі та визначити потребу в розробці сучасних лексикографічних ресурсів.

Кожен із зазначених методів дозволяє не лише розкрити особливості сучасної арабської юридичної термінології, а й виявити проблеми, що виникають у процесі її перекладу та функціонування в міжкультурному правовому дискурсі. Застосування різноманітних методів сприяє комплексному розгляду арабської юридичної терміносистеми, що дозволяє досягти цілісного розуміння її типологічної специфіки та функціональної ролі.

Для проведення дослідження сучасної арабської юридичної термінології розроблено детальний алгоритм. В першу чергу, ми визначили, які саме аспекти юридичної термінології арабської мови будуть досліджені. Враховуючи широкий спектр можливих аспектів, наш вибір зосередився на аналізі походження, типології та структурних особливостей юридичних термінів арабської мови, а також на специфіці функціонування термінів у правовій системі арабського світу.

На другому етапі було здійснено відбір релевантних лексичних одиниць і матеріалів для дослідження арабської юридичної термінології. Для цього було використано спеціалізовані юридичні довідники та словники арабської мови, які містять визначення й роз'яснення юридичних термінів, а також наукові статті, присвячені тематиці ісламського права.

На третьому етапі проведено лінгвістичний аналіз юридичних термінів арабської мови, включно з дослідженням їхньої морфологічної структури, етимології, семантичного наповнення та особливостей вживання у правових текстах. Особливу увагу приділено аналізу правових значень і контексту їхнього застосування, щоб визначити специфічні характеристики термінів у арабському правовому дискурсі.

На четвертому етапі здійснено типологічну класифікацію арабської юридичної термінології за функціональними, тематичними та лінгвістичними характеристиками. Зокрема, розглянуто основні типологічні групи, такі як терміни, пов'язані з цивільним, кримінальним та ісламським правом, а також їхні взаємозв'язки та функціональні особливості у правовій системі.

На п'ятому етапі порівняно арабську юридичну термінологію з термінологією латинської, англійської та української мов. Це дало змогу виявити, які юридичні терміни є унікальними для арабської правничої системи, а які демонструють спільні риси або запозичення з інших правових традицій.

На завершальному, шостому, етапі підготовлено та узагальнено висновки про результати дослідження. Сформульовано рекомендації щодо подальшої стандартизації та перекладу арабської юридичної термінології, особливо в контексті міжкультурної правової комунікації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У межах дослідження сучасної арабської юридичної термінології проведений теоретичний аналіз продемонстрував значну різноманітність аспектів, що впливають на її типологію та специфіку функціонування. Вивчення основних підходів до класифікації та опису юридичних термінів дозволило окреслити методологічну основу для аналізу типологічних ознак термінології, що використовує сучасна арабська юридична мова. З'ясовано, що систематизація юридичних термінів значно впливає на їх точність і однозначність, що є критично важливим для розуміння та інтерпретації правових текстів.

Подальший розгляд охоплював історичний розвиток юридичної термінології арабської мови, де наголошено на еволюції правничих понять у зв'язку з розширенням законодавчої бази. Це підкреслює необхідність глибокого розуміння як традиційних, так і новітніх термінів для адекватного використання у сучасній юридичній практиці.

Огляд морфологічних та синтаксичних характеристик арабських юридичних термінів демонструє їхню структурну складність. Виділено, що формування юридичних термінів відбувається переважно за рахунок складання складних лексем, що зумовлює високий ступінь спеціалізації та ускладнює їхню інтеграцію в загальний мовний дискурс.

Розгляд функціональної специфіки юридичної термінології свідчить про адаптивність термінології до конкретних правових контекстів, що включає застосування модальних і перифрастичних форм для точного вираження правових норм та приписів. Це забезпечує як зрозумілість для правників, так і необхідну гнучкість у тлумаченні.

У контексті перекладу та адаптації арабської юридичної термінології в міжкультурній комунікації було окреслено виклики, пов'язані з відмінностями у структурі та значенні термінів, що є визначальним фактором у юридичних перекладах і сприяє покращенню точності та відповідності правових текстів.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА АРАБСЬКА ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СПЕЦИФІКА ТА СТРУКТУРА

2.1. Типологія юридичних термінів сучасної правничої терміносистеми арабської мови

Типологія юридичних термінів – це класифікація юридичної лексики за певними критеріями з метою систематизації знань про правові поняття, їх властивості та функціональні особливості. Така класифікація допомагає розуміти структуру та специфіку юридичної мови, що важливо для правильного використання термінів у правовій практиці, перекладі та навчанні.

Юридичний арабський термін, як і в будь-якій мові, є словом або словосполученням, яке позначає певне явище у сфері права та юриспруденції. Вони мають ті ж характеристики, що й терміни в інших мовах, а саме: однозначність, точність та відсутність експресивності.

Для кращого розуміння юридичних термінів в арабській мові, їх поділяють на декілька груп. Зокрема, виділяють юридичні терміни загального значення, спеціально-технічні терміни та спеціально-юридичні терміни.

Юридичні терміни загального значення, або загальноповживані, є такими термінами, які зрозумілі більшості людей і вживаються у текстах нормативно-правових актів із тим самим значенням, що й у повсякденній лексиці. Ці терміни також поділяються на дві групи: ті, що використовуються у текстах нормативно-правових актів у загальноприйнятому значенні, і ті, що мають вузьке значення (Троєглазова, 2013, с. 128).

Терміни загального значення – це юридичні терміни, що вживаються в звичайному значенні і зрозумілі широкому колу людей значення (Троєглазова, 2013, с. 128). Подібні терміни часто використовуються у повсякденній мові і мають однакове значення як у правовому контексті, так і в загальному спілкуванні. До цієї групи належать такі терміни, як:

قاضی (суддя) – посадова особа, яка ухвалює рішення в судовому процесі.

عقد (договір) – угода між двома або більше сторонами, яка створює правові обов'язки.

متهم (обвинувачений) – особа, яка офіційно звинувачується у вчиненні злочину.

شرطي (поліцейський) – правоохоронець, відповідальний за підтримання громадського порядку.

مدعي (позивач) – особа, яка подає позов до суду, стверджуючи порушення своїх прав.

Спеціально-технічні терміни – це юридичні терміни, що відображають спеціалізовані знання у різних галузях, таких як техніка, економіка, медицина тощо. Вони часто мають специфічне значення в конкретному контексті і можуть бути зрозумілі лише фахівцям у відповідній галузі.

Застосування спеціальної технічної термінології в юридичних актах має бути обмеженим у таких галузях, як конституційне, кримінальне, адміністративне, трудове та сімейне право. Проте є сфери, де без таких термінів не обійтися, зокрема у науково-технічних, економічних та податкових відносинах. Якщо нормативний акт стосується не лише фахівців, доцільно надавати точні визначення використовуваних термінів, щоб уникнути неоднозначностей.

Деякі правники вважають, що законодавство має використовувати формалізовану мову, навіть якщо вона не зрозуміла нефахівцям, оскільки це забезпечує точність правових норм. Інші стверджують, що мова закону має бути максимально наближеною до загальноновживаної, хоча без спеціальних термінів не обійтися.

Спеціальні терміни важливі, оскільки вони:

1. Забезпечують стислість та чіткість законодавства, дозволяючи уникнути громіздких описів.
2. Точно виражають ідеї та наміри законодавця.

Важливо, щоб спеціальні терміни мали чіткі дефініції у законодавстві. Хоча визначення термінів може збільшувати обсяг законодавства, вони сприяють правильному розумінню та застосуванню закону (Любченко, 2015, с. 66-71).

До прикладів спеціально-технічних термінів належать:

تحويل مصرفي (банківський переказ) – процес переведення грошей з одного банківського рахунку на інший.

خسارة اقتصادية (економічні збитки) – втрати, що виникають у результаті фінансових операцій або ринкових умов.

حقوق الطبع والنشر (авторське право) – право на захист творів літератури, мистецтва та науки від незаконного використання.

إفلاس (банкрутство) – правовий статус особи або компанії, яка не може сплатити борги кредиторам.

التأمين الصحي (медичне страхування) – система страхування, що покриває витрати на медичне обслуговування.

Спеціально-юридичні терміни – це юридичні терміни, що мають певний правовий зміст і використовуються у вузькоспеціалізованому правовому контексті. Ці терміни можуть мати глибокий юридичний зміст і часто потребують додаткових пояснень для розуміння їхнього точного значення (Тарнавська, 2015, с. 86). Приклади спеціально-юридичних термінів включають:

سوء السلوك المهني (професійна некомпетентність) – порушення професійних стандартів, що може призвести до дисциплінарних заходів.

استئناف (апеляція) – звернення до вищого суду з проханням переглянути рішення нижчого суду.

إعفاء من المسؤولية (звільнення від відповідальності) – правова угода, яка звільняє особу від юридичної відповідальності за певні дії.

الإخلال بالعقد (порушення договору) – невиконання умов договору однією зі сторін.

التقادم (позовна давність) – встановлений законом термін, після якого правові претензії не можуть бути задоволені судом.

Юридична термінологія є одним із ключових аспектів юридичного дискурсу і відіграє важливу роль у визначенні компетенції перекладача та оцінці якості перекладу юридичних текстів (Ramos, 2014, с. 121). Юридичні терміни входять до «символічної або репрезентативної групи», що відрізняється від «функціональної

групи». Функціональна група включає граматичні слова, які не мають конкретних референтів, але забезпечують текстуальну зв'язність, поєднуючи різні елементи через артиклі, допоміжні дієслова, а також інші морфологічні та синтаксичні маркери. «Символічна або репрезентативна група» вміщує всі юридичні терміни, які позначають концепції або об'єкти, реальні чи абстрактні, такі як термін «контракт» або складений термін «поза розумним сумнівом» (Alcaraz, Hughes, 2002, с. 16). Відмітною характеристикою юридичних термінів є їх стабільність у значенні, яка зберігається навіть у змінних економічних і соціальних умовах.

Алькарас і Хьюз далі класифікують «символічну або репрезентативну групу» на три основні підгрупи: суто технічні терміни, напівтехнічні терміни та загальні, немарковані терміни. Суто технічні терміни використовуються виключно в юридичних документах і не зустрічаються в інших текстах. Прикладами таких термінів є «позивач», «позов», «відповідач». В арабській мові це терміни المدعي (позивач), الدعوى (позов), المدعى عليه (відповідач).

Напівтехнічні терміни, з іншого боку, використовуються в загальних текстах, але в контексті юридичного дискурсу набувають додаткових значень. Ці терміни є багатозначними, оскільки можуть змінювати своє значення в залежності від контексту. Наприклад, терміни «проблема» або «питання» можуть мати різні юридичні значення. В арабській мові для цієї групи можна використовувати такі приклади: مسألة (питання), موضوع (предмет/тема), де в юридичному контексті ці слова можуть набувати специфічних значень.

Третя підгрупа, яка є найбільшою, включає загальні терміни, які часто використовуються в юридичних документах, але зберігають своє початкове значення і в повсякденному житті. Такі терміни, як «предмет», можуть використовуватися як у загальних текстах, так і в юридичних документах. В арабській мові прикладом для цієї групи є термін موضوع (предмет, тема), який може використовуватися як у юридичному контексті, так і в щоденному мовленні.

У контексті арабської юридичної термінології, ця класифікація має важливе значення для розуміння різниці між термінами, які є суто юридичними, напівтехнічними, і загальноновживаними. Наприклад, терміни, що належать до суто

технічних, як الشريعة (шаріат) вказують на конкретні правові концепції, характерні для ісламського права. Напівтехнічні терміни, такі як حق (право/закон), можуть використовуватися в більш загальних текстах, але мають додаткове значення в юридичних контекстах. Нарешті, загальні терміни, такі як موضوع (предмет, тема), зберігають своє загальне значення і можуть використовуватися як в повсякденному житті, так і в юридичних текстах (Alcaraz, Hughes, 2002, с. 17-18).

Розуміння цих відмінностей є критичним для точного перекладу та інтерпретації юридичних текстів, особливо у випадках міжкультурної комунікації, де точність термінології впливає на юридичну ясність і правозастосування. Це має особливе значення для перекладачів, які працюють з арабською юридичною термінологією, де правова система значно відрізняється від західних правових систем, що вимагає глибокого розуміння специфіки та нюансів юридичних термінів.

Юридичні терміни можна класифікувати за вертикальним і горизонтальним принципами. Вертикальний принцип передбачає поділ термінів залежно від юридичної сили нормативних актів, в яких вони використовуються. Наприклад, на вершині вертикальної термінології знаходяться терміни, закріплені в Конституції, а також терміни, що використовуються в інших законах і підзаконних нормативних правових актах. Горизонтальна класифікація охоплює різні види галузевої та міжгалузевої термінології і також загальноправової (Любченко, 2015, с.71).

Загальноправові терміни – це терміни, які використовуються у всіх галузях законодавства та права без уточнення їх значення. Вони є загальноповживаними і зрозумілими в будь-якому правовому контексті (Тарнавська, 2015, с. 87). До таких термінів належать, наприклад:

- مبادئ أساسية – основні принципи,
- حقوق الإنسان – права людини,
- قانون – закон,
- عدالة – справедливість.

Міжгалузеві терміни використовуються одночасно в кількох галузях права. Вони мають змішаний характер і більш вузький обсяг, ніж загальноправові терміни (Тарнавська, 2015, с. 87). До прикладу, це можуть бути:

- تأمين – страхування,
- تفويض – делегування,
- قرض – кредит,
- تسوية – врегулювання.

Галузеві терміни відображають специфіку конкретних правових сфер і базуються на предметно-логічних зв'язках і відношеннях відповідних понять. Вони утворюють окремі термінологічні гілки, що не збігаються з загальноправовими або міжгалузевими термінами, які є ширшими за змістом і функціями. Прикладами таких термінів є:

- عقد إيجار – договір оренди,
- إفلاس – банкрутство,
- إجراءات قانونية – правові процедури,
- عقوبة – покарання.

Ця термінологія часто є спеціально-технічною або спеціально-юридичною. Вона охоплює різні сфери права, такі як кримінальне, цивільне, трудове, екологічне та інше законодавство (Любченко, 2015, с. 72).

Серед юридичних термінів можна виділити ті, що мають точне значення, і ті, що відображають оцінні поняття. Використання точних юридичних термінів є об'єктивним і не залишає вибору правозастосувачу щодо дій або явищ; їхній зміст визначається виключно законом. Зазвичай у нормативно-правових актах точні терміни супроводжуються визначеннями. Обставини застосування цих термінів не впливають на їхній зміст. Наприклад:

- **вбивство:** القتل - قتل شخص آخر بشكل متعمد.
- **пенсія:** التقاعد - الحصول على معاش تقاعدي بعد فترة خدمة معينة.
- **розлучення:** الطلاق - انفصال قانوني بين الزوجين.
- **податок:** الضريبة - مبلغ مالي يُجبي من الأفراد أو الشركات بشكل إلزامي.
- **національність:** الجنسية - صفة تمنح الفرد حقوق وواجبات تجاه دولة معينة.

Визначення понять із такими термінами відображає об'єктивну реальність, а роль органу, який застосовує правові норми, зводиться до пояснення змісту термінів і підтвердження відповідності понять певному факту чи події (Тарнавська, 2015, с. 87).

Значення термінів, що відображають оцінні поняття, залежить від конкретних обставин. Такі терміни вимагають від правозастосувального органу не лише констатації, але й оцінки відповідності ознак факту чи події до відповідного оцінного поняття. В рамках, визначених законом, правозастосувач фактично самостійно формулює зміст оцінного поняття. При цьому зміст кожного разу залежить від особливостей конкретного випадку. Законодавство містить велику кількість термінів для позначення оцінних понять. Наприклад:

- **необхідний рівень доказів** (المستوى المطلوب من الأدلة) – рівень доказів, який залежить від обставин справи.
- **суспільна небезпека** (الخطورة المجتمعية) – оцінка, яка враховує конкретні обставини та потенційні наслідки для суспільства.
- **обґрунтована підозра** (الشك المعقول) – підозра, заснована на фактах, що залежать від конкретних обставин справи.
- **недбалість** (الإهمال) – рівень нехтування обов'язками, який оцінюється залежно від обставин.

Ці терміни допомагають врахувати соціально-політичний контекст, конкретні обставини, а також слугують основою для правової ініціативи, самостійності та творчого підходу у застосуванні права (Любченко, 2015, с. 84).

Залежно від наявності або відсутності законодавчих дефініцій юридичні терміни можуть бути поділені на дві категорії: ті, що мають офіційні визначення в законодавчих актах, та ті, що таких визначень не мають. Термін з офіційним визначенням вважається кодифікованим. Термін без легальної дефініції має бути визначений у юридичній науці або словниках. Наприклад, терміни як «крадіжка» або «докази» мають визначення в українському законодавстві, тоді як «правова держава» чи «права людини» визначаються в науковій літературі.

В арабській юридичній терміносистемі, подібно до української, терміни можуть мати офіційні визначення, або їх значення має бути уточнене через наукову літературу або тлумачні словники. Наприклад, терміни як السرقة (крадіжка) можуть бути визначені у правових актах, в той час як حقوق الإنسان (права людини) зазвичай пояснюються в наукових працях.

Також важливо розрізняти терміни, визначені через узагальнену формулу, що включає всі істотні ознаки поняття, і ті, що визначаються через казуїстичний перелік з відкритою чи закритою структурою. В арабських юридичних текстах можуть бути використані аналогічні підходи для визначення термінів у законодавчих актах, що забезпечує точність та однозначність у правозастосуванні (Любченко, 2015, с. 88-90).

Юридичні терміни за ступенем їхньої фіксації в законодавстві поділяються на ті, що закріплені у правових актах, і ті, що не закріплені. Закріплені терміни, у свою чергу, можна розділити на визначені та невизначені. Визначені терміни мають чітке визначення в законі, яке окреслює їх істотні ознаки. Невизначені терміни не мають такого чіткого визначення і часто використовують оцінні поняття, що можуть мати різні інтерпретації в залежності від контексту.

У арабській юридичній терміносистемі ця класифікація також актуальна:

Визначені терміни:

الملكية الخاصة: чітко визначено в законодавстві як право індивідуальної особи на володіння і розпорядження майном.

العقد: визначений в законі як юридична угода між сторонами, що має певні умови і наслідки.

Невизначені терміни:

الضرر: в арабському праві це поняття може варіюватися залежно від контексту справи і може включати як матеріальні, так і моральні збитки.

العدالة: часто використовується як оцінне поняття, яке потребує тлумачення в конкретних ситуаціях, адже його розуміння може змінюватися залежно від юридичного контексту та обставин і може включати як матеріальні, так і моральні збитки.

Невизначені терміни, які використовують оцінні поняття, потребують додаткового тлумачення в юридичній практиці та науці, оскільки їх значення може змінюватися залежно від конкретних обставин і контексту (Тарнавська, 2015, с. 87).

Юридичні терміни можна класифікувати в залежності від їх використання і комунікаційної мети. Одним із підходів є поділ термінів на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні терміни призначені для ширшої аудиторії і часто повторюються в законодавчих актах і офіційних поясненнях. Їх мета – забезпечити зрозумілість і доступність правових понять для широкого загалу. Наприклад, термін حقوق الإنسان (права людини) використовується в законодавчих актах і документах для того, щоб громадяни могли зрозуміти і застосувати ці права у своєму повсякденному житті.

Внутрішні терміни, з іншого боку, використовуються в специфічному юридичному контексті і можуть бути зрозумілі тільки в рамках професійного юридичного середовища. Такі терміни часто зустрічаються в юридичних текстах, що призначені для фахівців, і не завжди мають пояснення для неспеціалістів. Наприклад, терміни як قانون الإجراءات الجزائية (кримінально-процесуальний кодекс) або العقد المدني (цивільний контракт) використовуються серед юристів і спеціалістів з права в арабському світі і можуть вимагати спеціального тлумачення.

Таким чином, розрізнення між зовнішніми і внутрішніми термінами допомагає краще зрозуміти, як юридичні терміни адаптуються для різних аудиторій і комунікаційних завдань у арабській юридичній системі (Любченко, 2015, с. 91-92).

З семантичної точки зору юридичні терміни можна поділити на два основних типи значення: інтенціональне та екстенціональне.

Іntenціональне значення терміна зосереджене на його внутрішньому змісті або сигніфікації, тобто на якостях або властивостях, які визначають сутність терміна. Наприклад, термін مدير (менеджер) в арабській юридичній системі може включати в себе певні функції та обов'язки, такі як управління певним відділом або проектом.

Екстенціональне значення терміна визначається його денотативним значенням, яке вказує на обсяг поняття, тобто на множину об'єктів або категорій, з якими термін співвідноситься. Це значення більше орієнтоване на зовнішню сферу, а не на внутрішні характеристики терміна. Наприклад, термін **وكيل** (агент) може мати різні значення в широкому та вузькому контекстах. У широкому значенні цей термін може позначати будь-якого представника або посередника, тоді як у вузькому значенні, наприклад, в контексті трудового права, він може означати тільки юридичну особу, що представляє інтереси іншої особи.

Екстенціональне значення також може включати альтернативи, де терміни мають кілька варіантів значення залежно від контексту. Наприклад, термін **جريمة** (злочин) може позначати будь-яке порушення закону, тоді як термін **منزل** (будинок) може означати будь-яке житлове приміщення або частину будівлі, призначене для проживання, навіть якщо воно тимчасово не використовується. Термін **شخص** (особа) може включати як фізичну особу, так і компанії або групи осіб.

Таким чином, розрізнення між інтенціональним та екстенціональним значенням термінів допомагає краще розуміти, як терміни використовуються в арабській юридичній системі, враховуючи як їх внутрішній зміст, так і обсяг їх застосування (Тарнавська, 2015, с. 87).

У літературній мові та термінології характер зв'язку між інтенціональним і екстенціональним значенням відрізняється. В термінології інтенціональне значення терміна часто розширюється за рахунок уточнення та спеціалізації, що веде до однозначного застосування терміна. Водночас екстенціональне значення терміна звужується, обмежуючи коло предметів або явищ, до яких він може бути віднесений.

Наприклад, в юридичній термінології термін **إفتراء** (наклеп) не просто позначає будь-яке помилкове звинувачення або наклеп, а специфічно відноситься до випадків, коли особа навмисно повідомляє представникам суду або уповноваженим органам неправдиву інформацію про іншу особу або фальсифікує докази злочину.

Ця тенденція до точнішого визначення термінів і звуження їх екстенсії є характерною для юридичної термінології, де важливо забезпечити чіткість і однозначність в правових визначеннях. Термінологія в арабському праві також слідує цій тенденції, уточнюючи значення термінів для досягнення правової точності (Тарнавська, 2015, с. 87).

Семантичні особливості юридичної термінології визначаються характерними рисами значення слів або фраз, які відрізняють їх від інших слів із подібним значенням. Для аналізу термінології в юридичному контексті можна виділити кілька основних способів класифікації: тематичні групи, категорії, та методи польового аналізу. Найпоширенішою є класифікація за тематичними групами.

Арабська юридична термінологія має багатий та структурований характер, який відображає різноманітні аспекти ісламського права (шаріату) та сучасного правозастосування. Нижче наведено основні тематичні групи, які можна визначити на основі семантичних особливостей термінів:

Загальна юридична термінологія

Ця група включає базові терміни, що використовуються для позначення загальних правових понять та процедур, які можуть застосовуватися в будь-якому правовому контексті. Вона охоплює такі терміни, як:

- قانون – закон
- حقوق – право
- قاض – суддя
- محكمة – суд
- دعوى – позов
- عقوبة – покарання
- شهادة – свідчення

Ця категорія охоплює терміни, які часто використовуються у всіх правових контекстах і є фундаментальними для розуміння правової системи.

Кримінальне право

Ця група термінів охоплює правові питання, що стосуються злочинів та їх покарань. Сюди входять терміни на позначення різних видів злочинів, а також процедур, пов'язаних із кримінальним правом:

- جريمة – злочин
- قتل – вбивство
- سرقة – крадіжка
- إرهاب – тероризм
- عنف – насильство
- تعذيب – катування

Терміни цієї групи відображають правові концепції, пов'язані з каральними заходами, і часто містять елементи соціальних і моральних суджень.

Цивільне право

Ця група термінів охоплює правові питання, пов'язані з особистими та майновими правами фізичних осіб та організацій. Сюди входять такі терміни, як:

- عقد – договір
- ملكية – власність
- إرث – спадщина
- طلاق – розлучення
- تعويض – компенсація
- إيجار – оренда

Цивільно-правові терміни характеризуються їх використанням у контексті приватних прав та обов'язків, які впливають з контрактів та інших юридичних актів.

Адміністративне право

Ця група охоплює терміни, пов'язані з правовими питаннями, що регулюють діяльність урядових установ і державних службовців:

- تنظيم – регламент
- إجراء إداري – адміністративна процедура
- قرار إداري – адміністративне рішення

- **خدمة عامة** – державна служба
- **جزاء إداري** – адміністративне покарання

Адміністративні терміни відображають структуру управління та юридичну основу функціонування державних інститутів.

- **Міжнародне право**

Ця група включає терміни, пов'язані з міжнародними правовими нормами та дипломатичними відносинами між державами:

- **قانون دولي** – міжнародне право
- **اتفاقية** – угода
- **دبلوماسية** – дипломатія
- **معاهدة** – договір
- **سيادة** – суверенітет

Терміни міжнародного права часто включають в себе специфічні юридичні концепції, які стосуються міжнародних відносин і торгівлі.

- **Фінансове право**

Фінансові терміни стосуються регулювання фінансових і економічних відносин, включаючи податкове законодавство та банківське регулювання:

- **ضريبة** – податок
- **ميزانية** – бюджет
- **دين** – борг
- **قرض** – позика
- **استثمار** – інвестиції

Ця категорія відображає правові норми, які регулюють фінансові операції та економічні відносини як на національному, так і на міжнародному рівні.

- **Терміни ісламського права (الشريعة الإسلامية)**

Ці терміни описують поняття, що відносяться до ісламського права (шаріату), яке базується на Корані, Сунні, іджма (згоді вчених) і кияс (аналогії). Приклади включають:

- **زكاة** – обов'язкове пожертвування

- **حلال** – дозволене або законне в ісламі
- **حرام** – заборонене або нелегальне в ісламі
- **قصاص** – закон таліона (око за око)

Семантична класифікація арабської юридичної термінології дозволяє розмежувати терміни за їх змістом та контекстом використання. Ця класифікація сприяє глибшому розумінню арабського права, його історичних коренів та сучасного розвитку. Аналіз термінів через призму їхніх семантичних особливостей дозволяє краще зрозуміти, як різні правові концепції втілюються у мовній практиці, що має важливе значення для порівняльного правознавства та міжкультурних досліджень.

2.2. Походження та шляхи утворення сучасної юридичної термінології арабської мови

Арабська юридична термінологія формується під впливом історичних, культурних та релігійних факторів, які істотно вплинули на розвиток правової системи в арабському світі. Арабська правова система поєднує в собі елементи шариату (ісламського права), традиційних правових норм та, в деяких випадках, західного права, що призвело до формування термінології, яка охоплює елементи різних правових традицій.

Походження юридичної термінології сучасної арабської літературної мови є предметом дослідження багатьох науковців, які традиційно виділяють два основні джерела, що значно вплинули на розвиток правової мови в арабських країнах:

- 1) римське право;
- 2) ісламська юриспруденція (фікх) (Троєглазова, 2015, с. 130).

Шаріат й ісламське право є основоположними поняттями, що визначають правову систему в мусульманських суспільствах. Хоча ці терміни часто використовуються як синоніми, вони мають різні значення та функції в ісламському праві. Шаріат можна розглядати як ширшу концепцію, яка включає релігійні, етичні, соціальні та правові аспекти життя мусульман, тоді як ісламське

право (фикг) є лише частиною цього більшого поняття і стосується конкретних юридичних норм і правил.

Шаріат (شريعة) буквально означає «шлях або дорога, що веде до джерела води», якою мусульмани мають слідувати, щоб жити згідно з волею Аллаха. Шаріат охоплює не тільки юридичні аспекти, але також релігійні ритуали, моральні норми, соціальні звичаї та поведінкові правила. У цілому, Шаріат є системою керівництва, що визначає весь спектр життєдіяльності мусульманина.

Загальні цілі шаріату поділяються на дві категорії: цілі шаріату, встановлені законодавцем (مقاصد الشريعة), та цілі шаріату для його виконавців (مقاصد المكلف). У контексті مقاصد الشريعة виділяють чотири основні аспекти:

1. Основною метою шаріату є забезпечення благополуччя людей як у цьому світі, так і в загробному житті.
2. Шаріат слід розглядати як систему, яку необхідно розуміти для правильного застосування.
3. Шаріат функціонує як закон, що створює обов'язки («такліфний» закон), і вимагає виконання цих обов'язків.
4. Мета шаріату полягає в тому, щоб завжди підкоряти людину нормам закону, забезпечуючи таким чином правове регулювання її дій і поведінки.

Ці принципи підкреслюють значення مقاصد الشريعة у контексті ісламського права, акцентуючи увагу на балансі між благополуччям суспільства та індивіда, а також важливості правильного розуміння та дотримання правових норм шаріату для досягнення гармонії та справедливості (Asasriwarni, Jandra, 2018, с. 4).

Ісламське право, або фикг (فقه), є складовою частиною Шаріату і включає конкретні юридичні норми, які регулюють правові відносини в мусульманському суспільстві. Фикг є результатом інтерпретації релігійних джерел, таких як Коран і Сунна (хадіси), а також іджма (консенсус) та кияс (аналогія) (Hallaq, 2009, с. 173). Відповідно, фикг регулює питання цивільного, кримінального, сімейного та комерційного права (Hallaq, 2009). Цей аспект юридичної мови є особливо

складним для розуміння, оскільки в європейських країнах право та релігія чітко розмежовані.

Доктор Джордж Макдісі у своїй книзі «The Judicial Theology of Shafi'i: Origins and Significance of Usul Al-Fiqh» розглядає кілька ключових історичних етапів, які визначили розвиток юридичної мови арабських країн. Кожен з цих етапів має своє унікальне значення та вплив на формування сучасної арабської правової термінології:

1. **Арабська правова мова Корану:** Цей період відповідає часу життя Пророка Мухаммада, коли Коран був основним джерелом законодавства. Аяти Корану, що стосуються правових питань, утворили основу ісламського права. Коран є не лише моральною і світоглядною основою ісламу, але також базовим джерелом правових норм і архетипів. Його аяти, що стосуються правових питань, утворюють фундамент для подальшої правотворчості в ісламському праві. Наприклад, аяти, що регулюють питання спадщини, договорів і покарань, формують основи для юридичних принципів і практик у мусульманських країнах (Asasriwarni, Jandra, 2018, с. 6).

Термін *الوصية*, що означає «заповіт», походить з Корану і регулює питання спадкування і розподілу майна після смерті.

2. **Арабська правова мова суні (хадисів):** Цей період називають періодом сподвижників, коли керівництво мусульманською спільнотою і законодавча влада перейшли до найближчих сподвижників Пророка. Правові рішення в цей час базувалися на Корані та Сунні. Хадиси використовувалися для доповнення положень Корану та надання практичних інструкцій, що також було важливим джерелом правової термінології. Ці тексти доповнюють та уточнюють положення Корану, а також надають практичні інструкції для правозастосування. Як Коран, так і Сунна містять правові норми, які потребують правового обґрунтування. Ці норми можуть бути визначені законодавцем так само, як і остаточні рішення. Однак важливо зазначити, що існує значна частина юридичного змісту ісламського права,

яка відкрита для правової аргументації. Ця гнучкість дозволяє ісламському праву адаптуватися до змін і розвитку, завдяки чому воно залишається актуальним і застосовним незалежно від часу та місця (Alwazna, 2016, с. 251–252), (Asasriwarni, Jandra, 2018, с. 6).

Термін الشهادة, що означає «свідчення», використовує хадіси для регулювання правових процедур свідчення в суді.

3. Арабська правова мова ісламських юридичних шкіл: Після періоду правління праведних халіфів і в часи покоління табі'ін (тих, хто слідував за сподвижниками), почали формуватися основи юридичних шкіл (мазгабів). У цей час розроблялися різні методи правової інтерпретації. Ісламські юридичні школи, такі як ханафітська, шафіїтська, маликітська та ханбалітська, розробили різні підходи до інтерпретації ісламського права. Ці школи мають свої особливі терміни та концепції, які вплинули на формування правової термінології (Asasriwarni, Jandra, 2018, с. 6).

Термін القياس, що означає «аналогічне міркування», є важливою концепцією у фікгу, що визначає правові рішення на основі аналогій до вже існуючих норм; четверте джерело мусульманського права; загальний термін, що стосується різних методів юридичної аргументації (Hallaq, 2009, с. 176).

4. Арабська правова мова Османської імперії: Під час Османської імперії арабська правова мова зазнала впливу османської адміністративної та юридичної системи. Цей період приніс нові терміни і концепції, адаптовані до ісламських правових традицій. Термін قاضي, що означає магістрат або суддя шариатського суду, який також виконував позасудові функції, такі як посередництво, опіка над сиротами та неповнолітніми, а також нагляд і ревізія громадських робіт. Коли кадій стикався зі складними справами, звертався до муфтія, який надавав фетву або юридичний висновок, на основі якого він виносив рішення (Hallaq, 2009, с. 175-176).

5. Арабська правова мова колоніальної епохи: Під час колоніального періоду арабські країни зазнали впливу європейських

правових систем. Це призвело до інтеграції західних термінів і концепцій у арабське право.

Термін *العقوبات*, що означає «покарання», отримав нові значення і адаптації, виведені з європейських кримінальних кодексів.

6. Сучасна арабська правова мова з елементами західної юриспруденції: Сучасна арабська правова мова містить елементи західної юридичної теорії завдяки проникненню європейської правової думки в арабські країни. Це призвело до формування нових термінів і концепцій, що поєднують західні правові моделі з ісламськими традиціями.

Термін *الحقوق المدنية*, що означає «цивільні права», є результатом впливу західної концепції прав і свобод людини.

7. Сучасна уніфікована юридична лексика: Сучасна юридична лексика, перекладена арабською мовою, та нова термінологія, що описує правові інститути, створені в новітній час, продовжують еволюціонувати, відображаючи зміни в правовій практиці та теорії.

Термін *المنظمات غير الحكومية*, що означає «некомерційні організації», відображає сучасні правові інститути, що з'явилися в арабських країнах.

Цей перерахунок ілюструє багатогранність і складність арабської правової мови, що розвивалася під впливом різних історичних етапів і культурних обставин (Makdisi, 1984, с. 15–20).

Матеріальний зміст ісламського права охоплює всі аспекти людського життя як у цьому світі, так і в потойбічному. Ісламське право включає як Шаріат (*الشريعة*), так і юриспруденцію (*الفقه*). Це право суттєво відрізняється від західного права, яке розподіляється на приватне (цивільне) право та публічне право.

У ісламському праві основна увага зосереджена на формі людської діяльності у відносинах. Ісламське право має дві ключові сфери:

1. **Відносини людини з Богом (*حبل من الله*)** – ця сфера стосується поклоніння (*العبادة*) і релігійних обов'язків.
2. **Відносини людини з іншими людьми (*حبل من الناس*)** – ця сфера охоплює соціальні (*المعاملات*) та правові відносини між людьми.

Абдул Ваххаб Халлаф класифікує закони ісламського права на три основні категорії:

- العفائد – віра,
- الأخلاق – мораль,
- الأحكام العملية – діяльність, як мовна, так і поведінкова.

Закони **третього** є частиною ісламського права і поділяються на два основні типи:

1. Закони поклоніння (أحكام العباداة) – які регулюють відносини між людиною і Богом.
2. Закони муамала (أحكام المعاملات) – які визначають відносини між людьми.

Згідно з Халлафом, сфера **المعاملات** включає:

- أحكام الأحوال الشخصية – закони особистих і сімейних справ
- الأحكام المدنية – цивільне право
- الأحكام الجنائية – кримінальні закони
- أحكام المرافعات – судовий процес
- الأحكام الدستورية – конституційні закони
- الأحكام الدولية – державні закони
- الأحكام الاقتصادية والمالية – економічні закони та власність

На відміну від західного права, яке чітко розрізняє приватне і публічне право, ісламське право в рамках муамала не робить такого поділу. Обидві категорії взаємопов'язані та доповнюють одна одну. Якщо ж розподіл законів муамала провести за аналогією із західним правом, то їх можна поділити на дві основні категорії:

1. Приватне право (الحقوق الخاصة) – яке охоплює особисті, сімейні, цивільні та економічні питання.
2. Публічне право (الحقوق العامة) – яке включає кримінальне право, судовий процес, конституційні та державні закони.

Такий поділ демонструє, як ісламське право інтегрує різні правові аспекти в єдину систему без чіткого розмежування між приватним і публічним правом.

Якщо поділити закон муамала на дві основні частини, подібно до того, як це робиться в західному праві, структура виглядатиме наступним чином:

Цивільне право (іслам), яке включає:

- أحكام الأحوال الشخصية – закони, що регулюють особисті та сімейні питання, такі як стосунки між чоловіком і дружиною, а також спадкові питання. У порівнянні з українським правом, цей розділ відповідає сімейному праву та спадковому праву.
- الأحكام المدنية – закони, які регулюють цивільні відносини, включаючи купівлю-продаж, кредиторську заборгованість, оренду та інші угоди. В українському праві цей розділ охоплює цивільне право, включаючи договори та права власності.

Публічне право (іслам), яке включає:

- الأحكام الجنائية – закони, що регулюють кримінальні правопорушення та покарання. У порівнянні з українським правом, це відповідає кримінальному праву.
- أحكام المرافعات – закони, що стосуються судочинства, свідків та процедур для забезпечення справедливості. В українському праві це відповідає процесуальному праву.
- الأحكام الدستورية – закони, що стосуються основ правової системи, визначають права громадян та взаємовідносини між суддями і сторонами. В Україні це охоплює конституційне право.
- الأحكام الدولية – закони, що регулюють міжнародні відносини та стосунки між державою та іншими країнами. Це відповідає міжнародному праву в Україні.
- الأحكام الاقتصادية والمالية – закони, що стосуються економічних відносин і розподілу багатства, а також фінансових відносин між

громадянами і державою. В українському праві це відповідає економічному і фінансовому праву.

Основна відмінність між ісламським правом (шаріатом) і західним правом полягає в тому, що ісламське право є вираженням Божого одкровення, яке розглядається як абсолютна і непорушна істина. Джерела ісламського права включають священні тексти, такі як **Коран** (القرآن) і **Сунна Пророка** (السنة النبوية). Це відрізняється від українського права, яке базується на правових нормах, створених людьми і відображає світське розуміння права (Asasriwarni, Jandra, 2018, с. 8-9).

Під час арабських завоювань мусульмани захопили значну кількість наукових бібліотек, які містили численні твори, включаючи праці з римського права. У процесі перекладу цих текстів араби засвоїли деякі методи структурування юридичних документів та принципи юридичної техніки, характерні для римської правової традиції, що знайшло своє відображення в арабській правовій мові (Троєглазова, 2015, с. 131-132).

Виокремлюють кілька ключових аспектів, які свідчать про вплив римського права на формування арабської правової мови:

- Подібність у структурі джерел права. Наприклад, римські юридичні документи мали чітко визначену структуру, що включала преамбулу, основний текст і закріплення правових наслідків. Подібну структуру можна знайти й в арабських юридичних текстах, таких як документи договорів і судових рішень.
- Подібні мовні явища. Арабська правова термінологія використовує терміни, що мають свої аналоги в римському праві. Це може включати терміни, що описують процедури чи статуси осіб, наприклад, термін **فسخ**, який використовується в арабському праві для позначення анулювання договору, має схожість з римським терміном «*rescindere*», який також означає розірвання договору.
- Прийоми позначення категорій особистого статусу суб'єктів правових відносин. У римському праві статус особи визначався її соціальним становищем, правами та обов'язками. Подібні концепції відображаються в

арабському праві через терміни, як-от عاقل для позначення розумного суб'єкта права, що має повну дієздатність.

- Аналогія термінів карного та карно-процесуального права в правових джерелах арабською мовою. Наприклад, у римському праві існував термін «interdictio», що позначав заборону або обмеження, накладені судом. Арабське право використовує схожий термін تحجير, що означає юридичну заборону або обмеження в певних обставинах, таких як заборона на доступ до певної власності або території.

- Лексика та структура цивільного та карного права. Арабське право використовує терміни, які є кальками з римського права, такі як غصب для позначення узурпації, що походить від римського поняття “usurpatio”. Так само поняття «реституції» в римському праві знаходить свій аналог в арабському терміні عودة, що означає «повернення» сторін до початкового стану у випадку визнання договору недійсним.

- Подібність назв галузей римського права та галузей права арабських країн. Наприклад, терміни, що стосуються різних сфер права, такі як مال для позначення майнових відносин або جنحة для позначення злочину середньої тяжкості, мають аналогії в римських правових текстах.

Крім того, в арабській правовій мові з'явилися терміни, які відображають концепції, аналогічні римському праву. Наприклад, термін إثبات الجريمة означає «доведення злочину» і включає ідеї щодо виявлення суб'єктивної та об'єктивної сторін злочину, аналогічно римській концепції обґрунтування провини. Подібність також проявляється в термінології для опису інструментів злочину, таких як آلة القتل – «зброя вбивства».

Вплив римського права на арабську правову мову також помітний у термінології, що описує захист прав невинних осіб, таких як معصوم для позначення «невинного» і المفقود для «зниклого безвісти». Ці терміни відображають схожі юридичні концепції, наявні в римському праві, що підкреслює глибокий вплив римської правової традиції на розвиток арабської правової термінології (Троєглазова, 2015, с. 132).

Таким чином, історичне запозичення та адаптація римських правових принципів і термінів значно вплинули на формування арабської правової мови, сприяючи її збагаченню і розвитку. Це свідчить про здатність арабської правової традиції інтегрувати та адаптувати різні юридичні концепції, зберігаючи при цьому свою унікальну ідентичність і відповідність ісламським принципам.

2.3. Методи утворення юридичної термінології в арабській правовій системі

На сучасному етапі розвитку арабської юридичної термінології важливо враховувати вже існуючі та сформовані європейські терміни і поняття. У зв'язку з цим, головною метою є створення відповідних арабських термінів, які б адекватно відображали зміст стандартизованої європейської термінологічної системи.

Процес адаптації іншомовних термінологічних систем в арабській правовій мові здійснюється через декілька основних методів:

1. **Термінування в спеціальних значеннях власне арабської лексики.** Цей метод полягає у використанні існуючих арабських слів або словосполучень, які отримують нові значення у правовому контексті для передачі специфічних юридичних понять. Цей підхід дозволяє зберігати лексичну та семантичну тяглість в арабській мові, адаптуючи традиційну лексику для нових правових потреб.

Наприклад, термін *حق الشفعة*, що в буквальному перекладі означає «право першочергового викупу», використовується в юридичній практиці для позначення права сусіда або співвласника на переважне придбання майна, яке продається, перш ніж воно буде запропоноване іншим покупцям. Це поняття виникає з ісламського права, але також може бути застосоване в контексті сучасних угод купівлі-продажу.

Термін *التحكيم*, що означає «арбітраж», походить від дієслова *حكم*, яке означає «судити» або «вирішувати». У юридичному контексті *التحكيم* використовується для позначення процесу вирішення спору між сторонами

через арбітра або третейський суд, що передбачає уникнення офіційного судового розгляду.

Ще одним прикладом є термін الميراث, який в повсякденному житті означає «спадщина». У правовому контексті الميراث використовується для опису системи правових норм, які регулюють передачу майна, прав і обов'язків від покійного до його спадкоємців, згідно з положеннями ісламського права або національного законодавства.

Таким чином, термінування в спеціальних значеннях власне арабської лексики дозволяє зберігати автентичність і культурну специфіку арабської правової мови, одночасно забезпечуючи точне і зрозуміле відображення складних юридичних понять. Цей метод має важливе значення для розвитку сучасної арабської юридичної термінології, оскільки він дозволяє уникати надмірного запозичення іншомовних термінів і підтримувати зв'язок з культурними та історичними традиціями арабського суспільства.

2. Утворення нових слів-термінів за існуючими в мові правилами словотвору. Утворення нових слів-термінів за існуючими в мові правилами словотвору є важливим методом адаптації юридичної термінології до потреб сучасного арабського правознавства. Цей підхід дозволяє створювати нові терміни, зберігаючи мовну та культурну самобутність арабської правової мови, а також забезпечує можливість вираження складних юридичних понять засобами арабської мови.

تنفيذ قضائي – «судове виконання»: термін تنفيذ означає «виконання» або «здійснення», і його корінь نفذ передає ідею проходження або здійснення чогось. Додавання слова قضائي, що означає «судовий», утворює термін, який стосується виконання судових рішень або наказів.

مرفوض – «відхилений»: це дієприкметник пасивного стану від дієслова رفض – «відхиляти» або «відмовляти». У правовому контексті термін مرفوض часто використовується для позначення документів, заяв чи апеляцій, які не були прийняті судом або адміністративним органом.

إعلان الإفلاس – «оголошення банкрутства»: це термін, утворений від дієслова **أعلن**, що означає «оголосити», та іменника **إفلاس** – «банкрутство». Термін використовується для опису офіційного юридичного процесу, під час якого індивід або організація оголошується нездатною виконувати свої фінансові зобов'язання.

3. **Переклад термінів та термінологічних словосполучень.** Цей метод передбачає переклад складних термінів або термінологічних словосполучень. Переклад термінів та термінологічних словосполучень дозволяє інтегрувати міжнародний юридичний досвід і поняття в арабську правову систему, роблячи ці поняття доступними для арабських юристів, суддів та інших учасників правового процесу. Точний переклад забезпечує відповідність між міжнародними та місцевими правовими системами, що є важливим для гармонізації правових норм та полегшення міжнародного співробітництва в правовій сфері. Цей метод також сприяє розвитку арабської юридичної термінології, підтримуючи її сучасність і релевантність у світовому правовому контексті.

حقوق الإنسان – «права людини»: Термін **حقوق** перекладається як «права», а **الإنسان** означає «людина». Це поняття використовується для позначення основних прав і свобод, які належать кожній людині, незалежно від їхнього соціального статусу, національності чи інших характеристик.

المحكمة الدولية – «міжнародний суд»: Термін **المحكمة** означає суд, а **الدولية** – «міжнародний». Це поняття відноситься до судових органів, які мають юрисдикцію над справами, що стосуються міжнародних правових норм та відносин між державами.

إجراءات قانونية – «юридичні процедури»: **إجراءات** перекладається як «процедури», а **قانونية** – «юридичні». Це поняття використовується для опису процесуальних дій або формальних етапів, що мають місце в рамках правових справ.

التحقيق الجنائي – «кримінальне розслідування»: التحقيق означає «розслідування», а الجنائي перекладається як «кримінальний». Термін описує процес збору та аналізу доказів у кримінальних справах.

الحق في الدفاع – «право на захист»: الحق перекладається як «право», а في الدفاع – «на захист». Це поняття вказує на право особи на захист своїх інтересів у суді або іншому юридичному процесі.

4. **Пряме запозичення термінів.** Це стосується випадків, коли неможливо створити адекватний еквівалент іншомовному терміна за допомогою засобів арабської літературної мови. Пряме запозичення термінів є ключовим аспектом адаптації міжнародної юридичної термінології в арабській правовій системі, особливо коли існуючі арабські слова не можуть адекватно передати специфічні юридичні концепції. Цей метод включає використання термінів, запозичених з інших мов, без істотних змін у їхньому написанні або вимові, що дозволяє зберігати точність і однозначність юридичних понять.

عقد – «**контракт**»: хоча عقد є арабським словом, у сучасному правовому контексті це слово використовується в значенні «контракт», запозиченому з латинського «contractus». Це поняття відноситься до юридичної угоди між сторонами, яка має юридичну силу.

بنك – «**банк**»: термін بنك був запозичений з англійської мови і позначає фінансову установу, що здійснює фінансові операції та зберігає гроші.

كوتترول – «**контроль**»: запозичено з англійської мови, цей термін використовується в юридичному контексті для позначення процесу моніторингу або перевірки дій.

بروتوكول – «**протокол**»: Запозичено з французької «protocole», термін використовується для позначення формальних документів або договорів, що регулюють певні міжнародні відносини.

Як правило, перші два методи використовуються для створення арабських термінів з іншомовних слів-термінів, які мають просту основу. Третій метод застосовується для перекладу складних слів-термінів та словосполучень, а

четвертий метод – у тих випадках, коли неможливо створити адекватний арабський еквівалент (Троєглазова, 2015, с. 132-133).

Більшість арабських юридичних термінів утворюються за моделями, що відповідають іменам дії, іменам, які позначають конкретні предмети, іменам діяча, іменам знаряддя, а також іменам місця і часу дії. Наприклад, термін **حاكم** – суддя, що походить від дієслова **حكم** – судити; або **محكمة** – суд, що також утворене від дієслова **حكم** і позначає місце здійснення судочинства. Термін **شاهد** – свідок, який є активним дієприкметником від дієслова **شهد** – бути свідком, бачити; і **موقوف** – заарештований, що є пасивним дієприкметником від дієслова **أوقف** – затримати, зупинити (Троєглазова, 2015, с. 132-133).

В свою чергу Рамадан Ельмграб виділяє 4 методи утворення арабської юридичної термінології термінології, пояснюючи це так: «Під час ранньої експансії Ісламської імперії за межі Аравійського півострова арабська мова зіткнулася зі значними проблемами, оскільки їй довелося співіснувати з усталеними мовами, такими як грецька та перська. У цей період, відомий як золотий вік ісламської цивілізації, арабські вчені активно займалися перекладом наукових, медичних і технічних робіт з грецької та латинської на арабську. Цей перекладацький рух призвів до притоку нових наукових концепцій і технічних термінів в арабську, що зумовило необхідність розробки стратегій для адаптації та інтеграції цих іноземних елементів, зберігаючи чистоту мови» (Elmgrab, 2016, с. 75). Щоб вирішити ці проблеми, арабські граматики та лінгвісти винайшли декілька методів створення нових арабських термінів:

1) الاشتقاق (Деривація)

Деривація – це процес у морфології, що стосується створення нових слів (дериваційна морфологія) на противагу іншій категорії – відмінюванню (Crystal 1991). Основна відмінність полягає в тому, що деривація утворює нові слова, тоді як відмінювання змінює форму того ж самого слова. Наприклад, з іменника «нація» утворюється прикметник «національний», тоді як множина «нації» – це результат відмінювання.

Серед арабських вчених точилися суперечки щодо джерела деривації в арабській мові: одні стверджували, що це інфінітив, інші – що це дієслово. Утім, основне значення деривації в арабській мові – це створення нових слів з коренів.

Деривація з існуючих арабських коренів вважається найбільш природним способом збагачення мови. Згідно з арабською філологією, виділяють три основні форми деривації: (а) проста деривація (الاشتقاق الصغير), (б) ширша деривація/метатеза (الاشتقاق الكبير), що передбачає зміну місця кореневих приголосних, зберігаючи оригінальне значення, та (в) парафраза (الاشتقاق بالترجمة), що використовується для створення термінів з періоду Аббасидів.

а) الاشتقاق الصغير (Проста деривація)

Проста деривація була широко використана в період Аббасидів для створення нових слів у філософії, науці та техніці. Це найбільш ефективний спосіб створення нових термінів, що використовувався протягом всієї історії арабської мови. Корені арабських слів традиційно представляються трьома приголосними: фа (f), айн (a), лям (l), наприклад, f-a-l (faala – робити). Всі слова з цього кореня мають однаковий корінь і варіюються лише в додаткових літерах, які служать морфемними індикаторами.

Прості слова можуть мати до п'ятнадцяти різних форм, але останні три форми рідко використовуються. Наприклад, з кореня d-r-b (ض ر ب) можна утворити такі слова: ضرب (удар), مضرب (місце), مضرب (бита), ضارب (той, що б'є), مضروب (побитий). У сучасній арабській мові деривація іменників стала практичним способом введення нових термінів.

شرطة – поліція

Від кореня ش ر ط (sh-r-t), що має значення «ставити умови» або «контроль». Деривація цього кореня дала слово شرطة, що означає поліцію або сили правопорядку, які контролюють виконання законів.

حكم – рішення, вирок

Від кореня ح ك م (h-k-m), який означає «правити» або «вирішувати». Слово حكم означає юридичне рішення або вирок суду.

قاضي – суддя

Від кореня *ق ض ي* (q-d-y), який означає «судити» або «вирішувати». Слово *قاضى* використовується для позначення судді, особливо в контексті ісламського права.

б) الاشتقاق بالترجمة (Парафраза)

Цей метод також називається *الاشتقاق المعنوي* (деривація значення). Парафраза використовується для введення нових термінів через пояснення значення іноземного терміна. Цей метод став формально визнаним арабськими академіями через велику кількість іноземних термінів, особливо складних неологізмів, де спроби звести їх до одного слова не були успішними. Наприклад, «receptionist» перекладається як «موظف استقبال» (службовець реєстрації).

Однак цей метод призводить до множинності термінів в арабській мові. Наприклад, «conditioned reflex» може перекладатися як «الانعكاس الشرطي» або «لإنعكاس الظرفي». Таким чином, на відміну від інших методів, парафраза може створювати терміни, які не відповідають арабським мовним формам та правилам.

متقدم الطلب – позивач

Цей термін є перекладом англійського «claimant» або «plaintiff», що буквально означає «той, хто подає заяву». Парафраза використовується для опису сторони, що подає позов у суді.

مشاهدة الذنب – визнання вини

Парафраза англійського терміна «confession of guilt». Утворена шляхом дослівного перекладу, означає «визнання злочину або вини».

معنى قانوني – юридичне значення

Цей термін означає специфічне значення слова або фрази в юридичному контексті. Він утворений через парафразу концепції юридичного значення.

На завершення, арабські граматики погоджуються, що створення нової лексики через деривацію має здійснюватися за трьома принципами: (а) деривація від існуючих коренів; (б) відновлення архаїчних слів для позначення нових понять; (в) створення неологізмів через парафразу іноземних термінів.

в) التعريب (Арабізація)

Арабізація – це процес адаптації іноземних термінів до арабської мови шляхом застосування її фонологічних і, іноді, морфологічних правил. Переклад іноземних текстів арабською мовою має давню історію, яка починається з VIII століття. У той період існували дві відомі школи перекладу: Багдадська та школа в мусульманській Іспанії. Метою арабізації є відродження арабської мови для забезпечення її використання в адміністрації, освіті та культурі.

Сайаді (1985) визначає арабізацію як розширення лексикону, що включає створення нових слів з існуючих коренів, переклад іноземних термінів, а також запозичення слів з іноземних мов або відродження застарілих значень. Фаргаль і Шуннак (1999) вважають арабізацію видом натуралізації, яка відбувається на рівні звуку або концепції: перетворення правопису та вимови вихідної мови в арабські або переклад концепції з мови-джерела на арабську.

Методи арабізації:

Запозичення: Використання іноземних слів без змін або з мінімальною адаптацією. Наприклад, слово «комп'ютер» арабізується як كومبيوتر і вважається запозиченим, а не арабізованим, оскільки не відповідає морфологічним правилам арабської мови.

Морфологічна адаптація: Застосування арабських морфологічних схем до іноземних термінів. Наприклад, ім'я французького вченого Луї Пастера було арабізовано як بستر، з якого утворюється дієслово ييستر (пастеризувати) та інші похідні слова.

Переклад і калькування: Створення арабських термінів на основі значень іноземних слів. Наприклад, термін «демократія» перекладається як ديمقراطية.

Відмінності між арабізацією та транслітерацією:

Арабізація відрізняється від транслітерації, яка означає просте перетворення іноземних літер на літери арабського алфавіту без урахування фонологічних чи морфологічних правил арабської мови. Наприклад, слово «факс» арабізується як فاكس, але не утворює похідних слів у системі арабського кореня та патерну.

Критерії арабізації:

Арабізований термін повинен відповідати структурним шаблонам (قوالب) і схемам (أوزان) арабської мови та бути легким для вимови носіями арабської мови. Наприклад, слово *پرسیم* не відповідає арабській морфологічній моделі.

Значення арабізованого терміна має бути зрозумілим у декількох міжнародних мовах, таких як англійська, французька або німецька.

Приклади арабізації:

Оксид – арабізується як *أكسيد*, з якого утворюються *يؤكسد* (окислювати), *أكسدة* (окислення) та інші похідні слова.

Філософія – *فلسفة*, асфальт – *إسفلت*, демократія – *ديمقراطية*.

Приклади арабізації для юридичної термінології:

- **Контракт** – арабізується як *عقد*, від якого утворюються терміни такі як *عقودي* (контрактний).
- **Право** – арабізується як *قانون*, з похідними словами *قانوني* (правовий).
- **Суд** – арабізується як *محكمة*, з похідними термінами *محكوم* (засуджений) і *محكوم عليه* (обвинувачений).
- **Права людини** – арабізується як *حقوق الإنسان*, де *حقوق* (права) і *إنسان* (людина).

Арабізація є ефективним інструментом для введення нових термінів у арабську мову, зокрема в юридичну термінологію. Вона дозволяє зберегти чистоту мови та розвивати її лексичний запас, одночасно забезпечуючи адаптацію до сучасних потреб науки, техніки та культури. Хоча деякі вчені вважають, що арабізація може призвести до забруднення мови іноземними термінами, інші бачать у ній можливість збагачення арабської мови та повернення їй провідної ролі у сучасному світі.

النحت (Арабізація через Злиття/Коїнінг)

النحت – це процес утворення нових слів шляхом злиття двох або більше слів в арабській мові. Цей процес часто називають «злиття» або «коїнінг» у лінгвістичних дослідженнях. В арабській традиції *النحت* включає в себе створення нових термінів за допомогою скорочення чи комбінування частин слів, що вже існують.

النحت: Типи

النحت الفعلي (вербальне злиття): Утворення нового дієслова з частин інших слів. Наприклад, слово **بأثر** (перевернути) утворене з дієслів **بعث** (воскресити) і **أثر** (розгорнути пил).

النحت الوصفي (ад'єктивне злиття): Утворення прикметника з двох слів. Наприклад, слово **جَلْمُود** (скеля, щось дуже тверде) створене з **جَمْدٌ** (тверде) і **جَلْدٌ** (міцний).

النحت الاسمي (іменне злиття): Утворення імені з двох слів. Наприклад, **بِسْمَلَةٌ** – утворене з:

بِسْمِ اللَّهِ – «в ім'я Аллаха»

النحت النسبي (референційне злиття): Вказівка на приналежність до певної школи чи групи. Наприклад, **شافعي** (представник школи Аш-Шафаї) і **حنفي** (представник школи абу Ханіфа).

Приклади для юридичної термінології:

المجزأ: термін, що може означати «розподілений», створений через злиття слів **مجزأ** (розділений) і **تقسيم** (поділ).

المعلقة: «Залежний» або «підвісний», утворений з **معلق** (підвісний) і **عقد** (контракт).

Застосування النحت у сучасній арабській термінології:

النحت може бути корисним у формуванні нових термінів у науці і техніці, а також для загального використання. Наприклад, арабська мова може використовувати цей метод для створення нових термінів за допомогою префіксів та суфіксів. Однак, злиття залишається менш розповсюдженим методом у створенні нових термінів в арабській мові, зокрема через чіткі правила та структури, що вже існують. Більшість арабських термінів утворюються шляхом деривації, а не через *blending*, оскільки нові терміни часто не відповідають трилатеральній кореневій структурі арабської мови.

4) المجاز (Метафора/Фігуральна Мова)

المجاز використовує метафори та переносні значення для створення нових термінів в арабській мові. У юридичній сфері цей метод може бути застосований

для створення нових термінів або адаптації існуючих для специфічних потреб правової системи. Ось кілька прикладів, які ілюструють використання al-majāz у юридичній термінології:

Приклади المجاز у юридичній термінології:

1. **حكيم** – спочатку означало «мудрець» або «філософ», але в юридичному контексті стало використовуватися для позначення «судді» або «арбітра», які мають мудрість у прийнятті рішень.
2. **عقد** – у класичній арабській мові означало «дружина» або «вузол», але в юридичному контексті стало означати «контракт» або «угода», що символізує зв'язок між сторонами.
3. **إخلاص** – спочатку означало «щирість» або «відданість», але в юридичному контексті використовується для позначення «довіреності» або «зобов'язання», що передає ідею особистої відповідальності.
4. **نظام** – спочатку означало «система» або «порядок», але в юридичній сфері стало використовуватися для позначення «законодавства» або «регулювання», що символізує організовану правову структуру.
5. **عطوف** – спочатку означало «підтримка» або «співчуття», але в юридичному контексті може використовуватися для позначення «права на підтримку» або «соціальні гарантії», що відображає ідею допомоги або підтримки.

Метод المجاز має свої обмеження у юридичній сфері. Часто такі метафоричні терміни можуть бути сприйняті як незрозумілі або неоднозначні, особливо якщо вони не узгоджені з усталеними юридичними концепціями. Наприклад, терміни, які спробували впровадити нові поняття через метафору, можуть не бути загальноприйнятими або зрозумілими, якщо вони не мають чіткої відповідності існуючим юридичним термінам.

Метод المجاز може бути корисним для створення нових термінів в юридичній мові, але важливо дотримуватися певної ясності і узгодженості. Він може допомогти збагачувати юридичний словник, але потребує уважного підходу для уникнення можливих непорозумінь і забезпечення чіткого розуміння термінів (Elmgrab, 2016, с. 77-83).

Таким чином, сучасна арабська юридична термінологія продовжує розвиватися, активно інтегруючи як власні лексичні ресурси, так і іноземні впливи, створюючи багатшарову систему, яка відображає як історичні, так і сучасні правові концепції.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Дослідження сучасної арабської юридичної термінології демонструє складний процес формування та розвитку лексики, що відображає специфіку правової культури арабського світу. Підрозділи цього розділу надали змогу охарактеризувати ключові аспекти структури та функціонування правових термінів, а також визначити основні тенденції та виклики, пов'язані з їх використанням в сучасних арабських правових дискурсах.

Аналіз специфіки арабської юридичної термінології показав, що сучасний терміносистемний простір поєднує як автентичні, так і запозичені лексеми, адаптовані до культурних і правових особливостей арабських суспільств. Цей аспект набуває особливої значущості у контексті збереження національної правової ідентичності в умовах глобалізації.

У рамках структури арабської юридичної термінології було виокремлено функціональні категорії та їх ієрархічну побудову, що сприяє більш чіткому розумінню взаємозв'язку термінів та їх ролі в побудові юридичного дискурсу. Використання модальності та спеціалізованих граматичних конструкцій надає правовим текстам особливої точності, необхідної для ефективного правозастосування.

Вивчення семантичних особливостей показало важливість еволюції значень юридичних термінів, обумовленої соціально-економічними та культурними факторами. Така еволюція, що часто супроводжується розширенням або звуженням значення термінів, впливає на інтерпретацію правових норм та їхній вплив на практичні аспекти правової діяльності.

Тематичне групування термінів дозволяє створити структуру для систематизації юридичної термінології, сприяючи полегшенню пошуку та класифікації правових понять у різних галузях права. Класифікація забезпечує чіткість та послідовність у використанні термінів, знижуючи ризик неоднозначності в їх інтерпретації.

Вплив римського права та західних правових парадигм на ісламське правознавство засвідчує можливість інтеграції елементів різних правових систем, що сприяє підвищенню адаптивності та лексичної варіативності арабської юридичної термінології в умовах сучасних правових реалій.

Таким чином, цей розділ узагальнює особливості сучасної арабської юридичної термінології та її структурні характеристики, акцентуючи на необхідності подальшого дослідження та систематизації, спрямованих на вдосконалення правових комунікацій у контексті глобалізації та модернізації правових систем арабського світу.

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

3.1. Специфіка функціонування арабської правничої термінології

Юридичний переклад є одним з ключових у сьогоденні і виконується різними методами, оскільки він є необхідним для функціонування глобалізованого світу. Без перекладу правових норм бізнес та дипломатія не змогли б повноцінно функціонувати (Bellos, 2011, с. 224). Правові системи різняться за своїми нормами, історичним розвитком та процедурами. Мови, що належать до різних правових систем, використовують різну термінологію (Bellos, 2011, с. 227) і різні концепти, що створює ключові проблеми під час юридичного перекладу. Підтримуючи цей підхід, правові поняття формуються в межах правових систем, тому термінологія різних систем є «концептуально неконгруентною». Особливої уваги потребує різниця в термінології між ісламським і європейським правом, спочатку створеним в англійській системі. Існує очевидний «системний розрив» між ісламським правом і будь-якою європейською правовою системою, особливо в термінологічних аспектах (Alwazna, 2016, с. 212-213).

Природа права та культури сприяє розвитку різних лінгвістичних особливостей у правових мовах. Ці особливості є джерелом основних проблем юридичного перекладу, які зазвичай мають лексичний характер. Правові мови в усьому світі мають унікальну та складну правову лексику, але кожна правова мова вирізняється своїм власним словниковим запасом через правову систему, яку вона представляє. Наприклад, юридична англійська відображає систему загального права, тоді як юридична арабська тісно пов'язана з традиціями ісламського права. Арабська юридична лексика багата на архаїчні слова, формальні звороти, фрази з надмірною точністю, а також на загальні слова, які мають спеціальні юридичні значення, які ускладнюють переклад на українську.

1. Архаїзми

Юридична мова часто вважається застарілою та архаїчною. Подібна термінологія є частиною юридичного жаргону, яким користуються адвокати та

правознавці. Однак ці архаїчні вислови часто не мають точних відповідників в українській або арабській мовах. У перекладі з арабської на українську виникають подібні труднощі, особливо з використанням термінів, які містять шариатську специфіку або є частиною класичної арабської правової лексики. Наприклад:

- Арабське слово *الصداق* означає придане нареченої за умовами шлюбу за ісламським правом, але точного еквівалента в українській правовій системі немає.
- Архаїчні фрази, такі як *فيما يلي* (надалі), використовуються в договорах і юридичних текстах, але в сучасному українському правовому контексті їх важко точно перекласти.

Перекладач має орієнтуватися на спеціалізовані словники або надавати контекстуальні пояснення, щоб компенсувати відсутність прямих еквівалентів (Mahraj, Hdouch, 2020, с. 11).

2. Мультифункціональність (синонімічність) термінів

У арабській юридичній мові багато термінів мають кілька значень залежно від контексту, у якому вони вживаються. Це стосується, зокрема, слів, які можуть мати як правове, так і релігійне значення.

Наприклад:

- Слово *حق* може означати «право», «істина», «привілегія» або «власність» залежно від контексту. Для перекладача важливо визначити правильний зміст цього слова на основі юридичного контексту.
- Інший приклад – термін *ولي*, який у контексті ісламського права може означати «опікун» або «наставник», але в українському праві відповідні поняття можуть варіюватися.

Синонімія ускладнює процес перекладу, оскільки перекладач повинен правильно вибрати значення слова, щоб уникнути юридичних помилок (Mahraj, Hdouch, 2020, с. 13-14).

3. Відсутність відповідних термінів

Між окремими законами немає точного відповідника (Legrand, 2005, с.30), особливо коли йдеться про юридичні терміни. Абсолютна однозначна

відповідність спостерігається лише у випадках, коли юридичним термінам у двох чи більше мовах приписані однакові концепти (Sarcevic, 1997, с.234).

Існують терміни в арабській правовій мові, які не мають прямого відповідника в українській правовій системі. Це особливо характерно для термінів, пов'язаних із шаріатом або ісламською правовою традицією. Наприклад:

- Слово *إجارة* означає договір найму або оренди, який включає специфічні умови згідно з шаріатом. Хоча українська правова система має аналогічні договори, вони мають інші юридичні основи та концепції.
- Терміни, пов'язані з правом наслідування за ісламським правом, як *فرض* (обов'язкова частка спадщини), не мають точної відповідності в українському праві.

У таких випадках перекладач має шукати близькі еквіваленти або додавати пояснення для того, щоб правильно передати зміст терміна.

4. Спеціалізовані терміни

Юридичні терміни можуть бути надзвичайно спеціалізованими, що ускладнює переклад з арабської на українську через відмінності в правових системах. Наприклад:

- Слово *عقد* перекладається як «договір», але в контексті ісламського права воно також може означати ритуальний або духовний договір, що додає інші рівні значень.
- Термін *زكاة* означає обов'язкову благодійну пожертву за шаріатом, яка не має аналогів в українській правовій системі.

Перекладачам часто доводиться стикатися з такими термінами та вирішувати, як їх найкраще адаптувати для української аудиторії, не спотворюючи юридичний зміст.

5. Формальна і усталена мова

Юридична арабська мова часто використовує формальні та шаблонні вирази, які важко передати в українському перекладі. Наприклад:

- Фрази на зразок بموجب (на підставі) часто зустрічаються в договорах, але в українському правовому контексті можуть звучати менш формально, що ускладнює підтримку юридичної точності та стилю.

Перекладачеві необхідно зберігати відповідну юридичну тональність і стилістику, що вимагає ретельного вибору еквівалентів.

6. Надмірність та повторюваність

Юридична мова прагне до точності та чіткості, тому використання повторюваних слів та функціональної надмірності є поширеним явищем у юридичній лексиці. Сабра (1995, с. 29) зазначає, що при написанні юридичних документів автори уникають використання анафоричних засобів, таких як особові чи вказівні займенники. Крім того, уникнення деяких дієслів, які можуть замінити ціле речення, є поширеною практикою. Приклад, наведений Саброю (1995, с. 29), і його арабський переклад демонструють це:

يلزم المستأجر بدفع الإيجار للمؤجر في مكتبه.

Орендар зобов'язаний здійснити оплату орендодавцю в офісі останнього.

Замінити фразу «в офісі орендодавця» на «в його офісі» може призвести до непорозуміння. Такі повтори забезпечують чіткість та точність юридичних текстів.

У перекладі з арабської на українську важливо зберігати надмірність, оскільки вона сприяє уникненню двозначності та неточностей. Перекладачі повинні враховувати цю особливість для досягнення максимальної точності (Mahraj, Hdouch, 2020, с. 13).

3.2. Синтаксичні особливості ісламських юридичних текстів

Мова та культура нерозривно пов'язані між собою. Виходячи з цього, ісламські юридичні тексти безпосередньо походять з ісламської правової культури, яка, загалом, стосується практик та висловлювань пророка Мухаммада, його сподвижників та їхніх послідовників. Розглянемо певні синтаксичні особливості, що характеризують ісламські юридичні тексти:

1. Номіналізація

Номіналізація полягає у використанні іменників замість дієслів (Zidan, 2015, с. 72), що вказує на використання номінальної форми дієслова (дієслівний іменник). Номінальна форма використовується замість дієслова, щоб приховати суб'єкта дії. Наприклад, у фразі: يتم التوزيع (розподіляється), дієслівний іменник التوزيع (розподіл) використовується замість дієслова يوزع (розподіляє), щоб уникнути згадки про того, хто здійснює дію.

Водночас іменник визначається як слово або група слів, що представляє особу (наприклад, «Михайло», «вчитель» або «поліцейський»), місце («Франція» або «школа»), річ або діяльність («кава» або «футбол»), або якість чи ідею («небезпека» або «щастя»). Номіналізація широко використовується у пасивних реченнях із видаленням агента у процедурних частинах текстів. Це важлива синтаксична риса, що характеризує ісламські юридичні тексти (El-Farahaty, 2015, с. 40).

У книгах з ісламської юриспруденції номіналізація зустрічається частіше, ніж в інших типах арабських юридичних текстів, таких як контракти. Наприклад, фраза: تجديد العقد (поновлення контракту) використовує номіналізацію замість дієслівної форми يتم تجديد العقد (контракт поновлюється), щоб зосередити увагу на процесі, а не на суб'єкті.

В українській мові часто важливо підкреслити виконавця дії для уникнення двозначності, що може створювати труднощі під час перекладу таких конструкцій. Якщо у вихідному тексті відсутній суб'єкт, перекладачу доводиться додавати суб'єкт або використовувати безособові конструкції, наприклад: «розподіл здійснюється» замість «розподіляється». Це може вимагати змін у синтаксичній структурі речення, що ускладнює збереження оригінального змісту та юридичної точності.

2. Дієприкметники

Дієприкметники є ще однією характерною синтаксичною ознакою ісламських юридичних текстів. Вони можуть бути як у формі активних, так і пасивних дієприкметників. El-Farahaty (El-Farahaty, 2015, с. 43–44) вважає дієприкметники однією з синтаксичних рис арабського юридичного дискурсу. В

арабській мові активний дієприкметник може виконувати синтаксичну функцію активного дієслова, наприклад, القاضي العادل (справедливий суддя), де العادل виконує функцію активного дієприкметника.

У свою чергу, пасивний дієприкметник може виконувати синтаксичну роль пасивного дієслова. Наприклад, фраза: المتهم المعاقب (покараний підсудний), де المعاقب (покараний) виконує роль пасивного дієприкметника. У фразі: الأمر المفروض (обов'язкова дія), слово المفروض є пасивним дієприкметником, що виконує роль пасивного дієслова. Також у прикладі: المسؤول الغائب (відсутній відповідальний), слово الغائب є активним дієприкметником, що виконує функцію активного дієслова.

В українській мові подібні конструкції можуть потребувати додаткового переформулювання для забезпечення чіткої структури та уникнення двозначності. Переклад активних і пасивних дієприкметників вимагає уважного підходу до узгодження частин мови, щоб зберегти точність і зміст тексту. Наприклад, переклад «المتهم المعاقب» може бути як «підсудний, якого покарали», що ускладнює структуру речення.

3. Модальні вирази

Арабська мова не має чітко визначеного набору модальних дієслів (El-Farahaty, 2015, с. 42). Такі вирази, як يجب (обов'язково) або يلزم (необхідно), зазвичай використовуються для вираження обов'язкових дій або вимог у юридичних текстах. Наприклад, фраза: يجب على الطرف الأول دفع المبلغ (перша сторона повинна сплатити суму), містить модальний вираз يجب для вказівки на обов'язковість дії.

Модальні вирази в арабській мові можуть бути менш конкретними, ніж в українській, і часто передаються через різні мовні конструкції. Наприклад, у перекладі може виникнути потреба у виборі між дієсловами «повинен», «зобов'язаний» або «необхідно» залежно від контексту. Це може спричиняти труднощі у відображенні правового змісту, особливо в ситуаціях, коли різниця між обов'язковими і рекомендаційними діями є критичною для правового аналізу.

4. Речення зі складною синтаксичною структурою

Складність та довжина речень є типовими для ісламських юридичних текстів (Alwazna, 2013, с. 296). Наприклад, у фразі: بناءً على ما ورد في النصوص الشرعية، يعتبر العقد باطلا إذا لم يتم تحقيق الشروط المحددة في المادة السابقة (На підставі того, що зазначено у шариатських текстах, договір вважається недійсним, якщо не будуть виконані умови, зазначені в попередній статті), можна побачити складну синтаксичну структуру, яка включає кілька умов та відносних речень.

Арабська юридична мова часто використовує координаційні сполучники, такі як و (і), ثم (потім), أو (або). Наприклад, у реченні: العقد يتطلب موافقة الطرفين و تنفيذ الشروط المذكورة (контракт вимагає згоди обох сторін і виконання зазначених умов) використовується координаційний сполучник و (і) для поєднання двох умов.

Таким чином, складні та довгі речення часто зустрічаються в ісламських юридичних текстах, і це є одним із ключових елементів їх синтаксичної структури.

Довгі речення можуть бути складними для перекладу через необхідність збереження логічної структури й смислових зв'язків. Наприклад, в українській мові іноді доречно розділити такі речення на кілька коротших, але це може змінити синтаксичну структуру і вплинути на юридичну точність тексту. Наприклад, фраза «الطرف الأول يوافق على الشروط و يدفع المبلغ» (перша сторона погоджується на умови та сплачує суму) може бути переведена як два окремі речення в українській мові, що вплине на загальну структуру тексту.

Перекладачі ісламських юридичних текстів зіштовхуються із складними викликами та значними труднощами під час перекладу цих текстів на юридичну українську мову через відсутність спільних правових концептів у відповідних правових системах. Для подолання цих труднощів використовувалися різні перекладацькі стратегії та методи, хоча це призводило до значних втрат у точності передачі значень.

3.3. Критерії перекладу юридичних термінів: взаємодія правових, культурних та лінгвістичних аспектів

Арабська юридична мова є багатоформним явищем, і переклад юридичних текстів з арабської та на арабську мову є багатогранним завданням. Юрист, чия стаття перекладається на арабську, потенційно отримує значну міжнародну аудиторію. Якщо ж юридичний текст є контрактом, де кожне слово має бути ретельно зваженим, доцільно перекладати його на ту специфічну версію арабської юридичної мови, яка використовується в країні, де виконуватиметься договір, або в країні, чие право обране для регулювання цього договору, оскільки саудівська юридична арабська мова відрізняється від туніської (Ferreri, 2018, с.433).

Лінгвістичне розмежування може посилюватися специфічними виборами, зробленими різними національними законодавцями: кожен обирає найкращий, на його думку, варіант серед численних можливостей, які пропонує арабська лексика, відома своєю багатогранністю. Наприклад, термін «правове відношення» зазвичай перекладається як *علاقة قانونية*, але в Марокко його також можна зустріти як *رابطة قانونية* (Ferreri, 2018, с.427).

Різниця між національними варіантами арабської юридичної мови особливо помітна, коли один і той самий текст, написаний іноземною мовою, офіційно перекладається на арабську у двох державах (Sacco, 2008). Це було продемонстровано в ситуації з текстом, розробленим франко-туніською комісією під керівництвом Давіда Сантільяни (1855–1931) і прийнятим як Кодекс зобов'язань та контрактів у Тунісі (1906) та Марокко (1913). Після здобуття незалежності, коли кодекс був перекладений на арабську, виявилось дві значно різні версії. Наприклад, термін «наміри» перекладається як *إرادة* в Марокко, а *رضا* у Тунісі; «обман» – як *تغدير* у Тунісі, але більш традиційно – *تدليس* у Марокко; незаконна підстава договору – це *سبب غير جائز* у Тунісі і *سبب غير مشروع* у Марокко. Список термінологічних відмінностей можна продовжувати нескінченно, що свідчить про багатство арабської лексики та певний нахил марокканського офіційного перекладу до більш традиційних термінів, запозичених із класичної правової спадщини фікгу.

Лінгвістичне розмежування між національними правовими мовами зазвичай виявляється у використанні різних термінів для вираження одного значення, проте

можливе також поступове розходження у значеннях одного і того ж терміна. Термін *كفالة* є прекрасним прикладом цього явища. У більшості арабського світу термін *كفالة* позначає певний тип гарантії, чітко регламентований фікгом. Однак, окрім цього основного значення, слово набуло нових. У країнах Перської затоки та деяких країнах Леванту *كفالة* позначає «спонсорство» у сфері імміграції, коли роботодавець відповідає за візу та легальний статус іноземного працівника. У той же час у країнах Магрибу *كفالة* набуло іншого значення, пов'язаного з особливою формою захисту дітей, яка не суперечить забороні на усиновлення. Ця заборона має основу в Корані і діє майже у всіх мусульманських країнах. У такому значенні *كفالة* отримало міжнародне визнання як інститут ісламського права в ст. 21, п. 3 Конвенції про права дитини (1989) та у ст. 3(е) Гаазької конвенції про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо відповідальності за батьківство та заходів захисту дітей (1996) (Ferreri, 2018, с.427).

Існує чимало важливих інструментів, що допомагають перекладачам. Наприклад, відомі юридичні словники (Alkhudrawi 2002; Al-Wahhab 1988), а також численні юридичні лексикони, друковані або електронні, створені університетами, судами, міжнародними організаціями та різними інституціями, які зазвичай охоплюють конкретні галузі права. Інструменти, розроблені порівняльними юристами для перенесення юридичних текстів з одного мовно-культурного середовища в інше, можуть бути корисними і для перекладача, який стикається з таким масштабним і захопливим викликом, як юридичний переклад на арабську та з арабської мови (Ferreri, 2018, с.433).

Вибір стратегії перекладу правничих термінів з арабської на українську базується на трьох ключових критеріях: правових, культурних та лінгвістичних. Правові критерії стосуються відмінностей між правовими системами, такими як шариат, цивільне або загальне право. Перекладач повинен бути обізнаним із правовими системами обох мов для точного перекладу.

Культурні критерії є важливими через особливості різних правових традицій, які можуть викликати труднощі з термінологією. Деякі ісламські правові терміни

можуть не мати еквівалентів в українській правовій системі, тому важливо враховувати культурні аспекти.

Лінгвістичні критерії також впливають на вибір стратегії перекладу юридичних текстів з арабської на українську. Синтаксичні та лексичні аспекти відіграють ключову роль у контролі вибору стратегії перекладу.

Синтаксичні відмінності між арабською та українською юридичною мовою вимагають відповідної адаптації. Наприклад, арабські речення можуть бути як дієслівними, так і іменниковими, тоді як українські юридичні речення обов'язково містять дієслово. Таким чином, перекладач має враховувати ці відмінності при перекладі.

Лексичні критерії стосуються наявності або відсутності еквівалентних термінів у цільовій мові, які можуть передати відповідне правове значення терміна з мови оригіналу. Якщо існує повний еквівалент у цільовій мові, перекладач може його використовувати без змін. Якщо ж еквівалент неповний, можна додати пояснення, щоб точніше передати значення. У разі відсутності еквівалента перекладач може використовувати транскрипцію оригінального терміна з поясненням (Alwazna, 2018, с. 7-10).

Еквівалентність у контексті юридичної термінології є складним і важливим питанням (Arntz, 1993). Багато юридичних систем мають терміни, що не мають абсолютних відповідників в інших правових системах (Sarcevic, 1997), які відомі як системно-залежні терміни. Такі терміни важко перекладати, оскільки вони охоплюють технічні та культурно специфічні поняття.

Один із прикладів таких термінів – це арабське слово مال в ісламському праві, яке часто перекладається як «майно». У словнику воно визначається як «те, що належить особі», тоді як українське «майно» визначається як «право власності на щось». На перший погляд, здається, що ці терміни є близькими. Проте в контексті ісламського права, зокрема за нормами ханбалійської школи, термін مال має значно вужчий сенс і не включає такі об'єкти, як комахи, вино, свинина, тварини тощо, оскільки ці речі заборонено володіти або використовувати. Це суперечить

українському праву, де такі об'єкти можуть бути частиною майна і підлягати продажу (Alwazna, 2016, с. 216).

Цей приклад демонструє «термінологічну невідповідність» (Sarcevic, 1997), що створює труднощі у перекладі між двома несумісними правовими системами, такими як ісламське право і право, написане українською мовою. При перекладі ісламських текстів виникають проблеми з інтертекстуальністю, риторичними засобами та ісламською термінологією, яка часто не має прямого відповідника у мові перекладу.

Завдання перекладача полягає в тому, щоб вибрати терміни, які б точно передавали правовий зміст і відповідали тому, як ці терміни будуть тлумачитися та застосовуватися у правовій системі перекладу (Sarcevic, 1997). Перекладач має вибирати найближчий природний еквівалент у цільовій правовій системі, який би найкраще передавав юридичний сенс терміна.

Таким чином, правильне використання функціональних еквівалентів або пояснень є ключовим у перекладі ісламських термінів, таких як مال, на українську мову для досягнення точності та юридичної ясності.

Історично правовий переклад орієнтувався переважно на дослівний підхід, з огляду на точність і важливість юридичних документів. Цей буквальний метод, що зберігав точне формулювання оригінального тексту, залишався майже незмінним до XIX – початку XX століття, коли почала формуватися більш адаптивна методологія перекладу (Šarčević, 2000, с. 24).

При перекладі юридичних термінів, коли в мові-реципієнті немає еквіваленту або коли терміни значно відрізняються, перекладач може застосовувати кілька стратегій. Арнтц пропонує три основні техніки. Перша – це запозичення або калька з мови-джерела. Ця стратегія відома як транскрипція або транслітерація, коли термін з мови-джерела передається за допомогою алфавіту мови-реципієнта та часто виділяється курсивом або лапками (Alwazna, 2014, с. 242). Транслітерацію застосовують, коли поняття, яке позначає термін, є унікальним для правової системи мови-джерела і не має відповідника в мові-реципієнті (Arntz, 1993, с. 15). Це підкреслює важливість правових критеріїв при виборі цієї стратегії. Крім того,

транслітерація використовується для культурно-специфічних термінів, які запозичені мовою-реципієнтом.

Альвазна стверджує, що перекладач, застосувавши транслітерацію, повинен додати до терміна визначення або пояснення в дужках чи примітках. Це відомо як лексичне розширення. Причина цього – необхідність ознайомити читача з юридичним значенням терміна. Якщо не застосовувати цю техніку, це призводить до втрати смислу або недостатнього перекладу, що робить текст незрозумілим для читача (Alwazna, 2014, с. 243). Таким чином, лексичне розширення на основі правових критеріїв є необхідним, коли юридичне значення терміна невідоме для читача.

Прикладом арабського юридичного терміна, який потребує транслітерації та лексичного розширення, є термін وقف, також відомий як حوس у Північній Африці, що є благодійною ендаументною системою, яка зазвичай включає нерухоме майно, передане для підтримки інтересів певних бенефіціарів, таких як члени родини, бідні, мандрівники, вчені, містики або загальна публіка (Hallaq, 2009, с. 178).

Більшість нерухомості в мусульманському світі була пов'язана з ендаументами, або вакфами – благодійними фондами, що підтримували юридичні системи та їхні установи, а також сприяли громадському життю й розвитку громадянського суспільства. Прикладами таких вакфів є мечеті, школи, коледжі, лікарні, благодійні кухні, громадські фонтани, мости, вуличне освітлення та нерухомість, які підтримували юридичні системи, їхні установи, а також сприяли громадському життю й розвитку громадянського суспільства. Прикладами таких ендаументів є мечеті, школи, коледжі, лікарні, благодійні кухні, громадські фонтани, мости, вуличне освітлення та нерухомість.

Перекладач повинен вирішити, скільки деталей необхідно додати, щоб читач зміг повністю зрозуміти правове значення терміна, особливо якщо він має справу з відсутністю еквівалентності між мовами.

Друга техніка, запропонована Арнцем (Arntz, 1993, с. 16), використовується у випадку, коли в мові-реципієнті відсутній еквівалентний термін або коли існують суттєві відмінності між терміном мови-джерела і терміном мови-реципієнта.

Техніка відома як «створення нового терміна» або «калькування». Інакше кажучи, якщо правове поняття, позначене терміном у мові-джерелі, відсутнє в правовій системі мови-реципієнта, то не існує терміна, який би точно передавав його юридичне значення. Таким чином, юридичні та лінгвістичні критерії відіграють ключову роль у використанні цієї техніки. Крім того, культурні аспекти можуть частково впливати на процес, особливо якщо термін є культурно-залежним.

Важливо зазначити, що інші важливі критерії, такі як глибоке знання мови-реципієнта, творчість і професіоналізм перекладача, також визначають вибір техніки створення нового терміна. Без цих характеристик перекладач не зможе створити новий термін у мові-реципієнті. Ця техніка використовується, коли перекладач виявляє, що немає конкретного юридичного терміна в мові-реципієнті, який би повністю передавав юридичне значення терміна мови-джерела. Тоді перекладач намагається створити подібний термін у мові-реципієнті, використовуючи як мінімум два слова для його формування.

Прикладом може бути переклад арабського терміна *خلع*, що вказує на розірвання шлюбного контракту, ініційоване дружиною. Помилковим є використання терміна «розлучення» (*طلاق*) як еквівалента для *خلع*, оскільки в ісламському праві розлучення (*طلاق*) ініціюється лише чоловіком, тоді як *خلع* вказує на те, що саме дружина розпочинає процес розірвання шлюбу. Для уникнення такої плутанини, перекладачі використовують термін «розлучення на вимогу дружини», щоб передати правовий зміст терміна *خلع* (Alkhudrawi, 2002, с. 153).

Створення нових термінів переважно використовується замість транслітерації, оскільки ця техніка є більш економічною. Якщо перекладач може створити новий термін, який передає необхідне юридичне значення, то потреба в транслітерації та лексичному розширенні відпадає. Однак, якщо термін вже запозичений та натуралізований у мові-реципієнті, використовується тільки транслітерація, без необхідності створювати новий термін.

Третя техніка, запропонована Арнцом (Arntz, 1993, с. 16), використовується в тих випадках, коли в мові-реципієнті відсутній еквівалентний термін або коли існують суттєві відмінності між термінами, які часто вважаються еквівалентними.

Дана техніка відома як парафраз або описовий парафраз. Вона застосовується у випадку відсутності повної еквівалентності між термінами в мові-джерелі та мові-реципієнті, особливо коли правове поняття, позначене терміном мови-джерела, відсутнє в правовій системі мови-реципієнта.

З юридичної точки зору, парафраз використовується, коли немає правового терміна, що може передати юридичне поняття, представлене в мові-джерелі. Вибір парафраза як техніки перекладу визначається як юридичними, так і лінгвістичними критеріями, а також культурними міркуваннями, якщо термін є культурно специфічним.

Парафраз вважається частиною лексичного розширення, хоча він не завжди надає детальне пояснення поняття, а лише передає значення терміна мовою-реципієнта без деталізації. Парафраз також може бути використаний без транслітерації, щоб уникнути екзотичних елементів у тексті перекладу, що може вплинути на його сприйняття як юридичного документа.

Прикладом такої техніки є переклад ісламського правового терміна *جائز التصرف*, що стосується особи, яка є правоздатною, дорослою і вільною (Alwazna, 2018, с. 16). Термін не має повного еквіваленту в українській мові, тому перекладачі часто використовують парафраз, наприклад: «особа, якій дозволено право розпорядження».

Таким чином, три техніки перекладу, запропоновані Арнцом, – це транскрипція, створення нового терміна та парафраз, – використовуються при відсутності еквівалентного терміна в мові-реципієнті або коли існують значні відмінності між термінами мов-джерела і мови-реципієнта.

Ще однією менш поширеною технікою перекладу юридичних термінів є переклад шляхом опущення. Техніка використовується, коли концепт, позначений юридичним терміном мови-джерела, не має лексичного відповідника в мові-реципієнті, а його перефразування лише ускладнить розуміння тексту. Переклад шляхом опущення підпорядковується юридичним, культурним та лінгвістичним критеріям, оскільки такий прийом застосовується до культурно специфічних термінів, які не мають повного еквіваленту в мові перекладу.

Дікінс та ін. (Dickins, 2002, с. 23) стверджують, що переклад шляхом опущення полягає у видаленні текстових елементів, присутніх в оригіналі, але непотрібних у тексті перекладу. Опущення слід застосовувати до культурно специфічних термінів, коли вони не мають значення для культури цільового читача або є для нього незрозумілими.

У юридичній арабській мові форми звертань, такі як «Його Величність», «Його Високість», зазвичай опускаються при перекладі на українську мову. Це пояснюється тим, що юридична арабська та українська мови передають формальність по-різному, і ці вирази можуть виглядати чужими для цільового читача. Оскільки такі форми не впливають на юридичний зміст, перекладачі зазвичай їх опускають для створення природного тексту перекладу.

Перекладач іноді змушений використовувати кілька перекладацьких технік, щоб передати юридичний зміст. Наприклад, поєднання різних методів може допомогти перекладачу досягти мети, зважаючи на відмінності в правових системах мови-джерела та мови-реципієнта.

У сучасній арабській юридичній термінології існують певні культурно-правові висловлювання, що часто використовуються і в офіційних паперах, наприклад, продавцями в контексті договору купівлі-продажу в Ісламському праві. Фрази: *بارك عليك i على البركة, بارك الله لك*, які мають одне й те ж значення і можуть бути перекладені на українську як «Нехай Бог благословить твоє придбане майно». Ці арабські висловлювання є молитвою, в якій продавець молить Бога благословити предмет, переданий покупцеві через договір купівлі-продажу. Вислови також використовуються для привітань людини, яка щойно придбала новий предмет.

З правової точки зору, вказані висловлювання виконують функцію «пропозиції», яку продавець повинен чітко висловити як одну з основних умов укладення дійсного договору купівлі-продажу. Їхня роль як правової пропозиції виходить із того, що ці фрази чітко вказують на мету пропозиції продажу (Alwazna, 2017, с. 318).

Крім того, ці арабські висловлювання вважаються культурно специфічними правовими висловлюваннями, що походять з ісламської правової культури. Їхня

природа вимагає особливої уваги при перекладі, оскільки вони не є прямими пропозиціями продажу, як, наприклад, *بعتك هذا* (я продав тобі це). Перекладаючи такі висловлювання, як *على البركة*, *بارك الله لك*, *بارك عليك* і *بارك الله لك* на українську в контексті договору купівлі-продажу, перекладач може використати фразу «Нехай Бог благословить твоє продане майно», яка передає загальне значення. Однак, цільовий читач, особливо якщо він не знайомий з ісламським правом, може не зрозуміти правове значення цих висловлювань, які, по суті, є правовою пропозицією продавця. Такі концепти повинні бути пояснені перекладачем, щоб передати читачу той самий юридичний зміст.

Ще однією важливою групою культурно-правових висловлювань у контексті договору купівлі-продажу є *إن شاء الله* і *بإذن الله*, які передають значення «якщо Бог забажає» або «з волі Божої». Такі фрази можуть використовуватися для вказівки на згоду виконати дію за умови Божої волі.

У деяких випадках фраза *إن شاء الله* може бути використана негативно, щоб уникнути відповідальності за обіцянки. Важливість цих висловлювань полягає в тому, що вони можуть виступати дійсною умовою договору купівлі-продажу, незважаючи на те, що в Ісламському праві продаж із умовами вважається недійсним (Alwazna, 2017, с. 319).

Таким чином, ці культурно-специфічні висловлювання в ісламській юридичній системі мають особливе значення та роль, особливо у контексті договору купівлі-продажу, і їх переклад повинен враховувати як юридичний зміст, так і культурні особливості.

Деякі міжнародні термінологічні вибори залишаються поза увагою через їхню культурну чутливість, що ускладнює досягнення консенсусу. Така культурна складність призводить до того, що в арабських перекладах міжнародних документів для одного і того ж поняття можуть використовуватися різні терміни. Наприклад, у перекладі заборони дискримінації за походженням виникають значні труднощі. В арабській версії Загальної декларації прав людини (стаття 2) використовується термін *نسب* для позначення «походження». *نسب* визначає зв'язок з чоловічою лінією предків і виражається через патронім

(наприклад, ابن... (син...), بنت... (дочка...)). Цей термін повертає до давніх суперечок в ісламській спільноті про те, чи є всі мусульмани рівними через свою віру, або ж існує поділ: араби проти неарабів, члени племені Пророка проти інших арабів, а члени родини Пророка – проти всіх інших. Декларація підтримує рівноправну позицію, але при цьому виникає ризик іншої дискримінації: є люди, у яких немає نسب, зокрема діти, народжені поза шлюбом.

Щоб уникнути такого делікатного питання, в Конвенції про права дитини термін походження перекладено арабським словом مولد, яке вказує на народження як природний факт. Ця конвенція – єдина, підписана всіма арабськими державами, жодна з яких не висловила зауважень щодо статті 2. Однак, незважаючи на зобов'язання держав забезпечити захист прав, закріплених у конвенції, рівень дискримінації дітей, народжених поза шлюбом, не знизився, і термін مولد не набув широкого використання в юридичному дискурсі, що закликає до недискримінації таких дітей (Ferrerri, 2018, с.432).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі нашої роботи було розглянуто функціонування арабської юридичної термінології в сучасному дискурсі, з акцентом на її практичне застосування та адаптацію в умовах глобалізації. Було проаналізовано актуальні мовні тенденції, які впливають на розвиток юридичної лексики, зокрема зростаюча тенденція до інтеграції міжнародної термінології, що сприяє взаємодії арабських країн із глобальною правничою спільнотою. Водночас у дослідженні підкреслено значення культурної специфіки, що відображається у використанні перефраз та адаптивних форм, які враховують релігійні й культурні контексти. Важливим висновком стало виявлення ролі модальності та семантичної структури у формуванні сучасної арабської юридичної термінології, що забезпечує її гнучкість та адаптивність до різноманітних юридичних ситуацій.

Арабська правнича термінологія відрізняється багатством унікальних лінгвістичних особливостей, що впливають на процес перекладу на інші мови,

зокрема на українську. Через розбіжності між ісламським і європейським правом, специфічність термінології та культурну обумовленість арабської юридичної мови, перекладач стикається з численними викликами. Арахаїзми, багатозначність, відсутність прямих еквівалентів та надмірність є ключовими аспектами, що вимагають спеціального підходу для збереження точності та юридичної відповідності. Такі труднощі висвітлюють необхідність контекстуального аналізу та використання допоміжних пояснень, щоб забезпечити адекватний переклад арабської правничої термінології та подолати «системний розрив» між правовими системами.

Синтаксичні особливості ісламських юридичних текстів відображають глибокий зв'язок між мовою і правовою культурою ісламу. У процесі перекладу таких текстів на українську мову виникають значні труднощі через відмінності у синтаксичних структурах, номіналізацію, використання дієприкметників, модальні вирази та складні речення. Особливості синтаксису ісламських юридичних текстів ускладнюють збереження точності та юридичного змісту в перекладі. Застосування різних перекладацьких стратегій, хоч і допомагає подолати певні виклики, може призводити до втрати первинного значення і впливати на якість юридичної передачі змісту.

Для ефективного перекладу юридичних термінів необхідно враховувати взаємодію правових, культурних та лінгвістичних аспектів. Оскільки арабська юридична мова є багатоформним явищем, переклад із неї чи на неї вимагає особливої уваги до деталей. Відмінності у правових системах, таких як шаріат, цивільне або загальне право, а також особливості національних варіантів юридичної мови в арабському світі значно впливають на переклад. Терміни можуть мати різні значення в різних країнах, що ускладнює точне відтворення змісту. Юридичні тексти, як-от контракти, можуть потребувати специфічного перекладу, орієнтованого на національну версію мови тієї країни, де вони застосовуватимуться.

Лінгвістичні розбіжності також суттєво впливають на вибір стратегії перекладу. Арабські речення можуть бути іменниковими або дієслівними, у той час

як українські юридичні речення обов'язково містять дієслово. Лексичні розбіжності виникають, коли немає еквівалентів у цільовій мові для точного відтворення правового значення терміна з мови оригіналу.

Культурні аспекти також відіграють важливу роль у перекладі правових текстів, оскільки деякі правові концепції ісламу не мають аналогів в українській правовій системі.

Правильний вибір стратегій перекладу, таких як калькування, створення нових термінів або транслітерація, є необхідним для досягнення юридичної точності та зрозумілості у правових текстах.

У контексті сучасного дискурсу, що охоплює правові, медійні та соціокультурні сфери, арабська юридична термінологія демонструє здатність реагувати на впливи ззовні, зберігаючи при цьому свою автентичність та культурну ідентичність. Розглянутий у розділі матеріал дозволив виявити ряд важливих аспектів і тенденцій, які визначають функціонування арабської юридичної термінології, адаптуючи її до сучасних умов та збагачуючи новими значеннями й функціями.

ВИСНОВКИ

У результаті нашого дослідження ми можемо сформулювати наступні висновки:

Термін є основною одиницею будь-якої термінологічної системи, яка відображає конкретне поняття в чітко визначеній галузі знань, зокрема в праві. Арабські юридичні терміни створюються для лаконічного та точного передавання правових понять, що вимагає недвозначності та точності значення. Вони виступають основними будівельними елементами правничої мови, сприяючи ефективній комунікації між фахівцями у сфері права.

Термінологія – це сукупність термінів, які охоплюють певну предметну область, у даному випадку право. У межах арабської правничої термінології вона слугує інструментом стандартизації та впорядкування юридичних понять, що дозволяє систематизувати складну правову інформацію. Арабська правнича термінологія відображає історичний та культурний контекст і слугує засобом правового вираження в межах ісламського права та інших правових систем арабських країн.

Терміносистема – це впорядкована структура взаємопов'язаних термінів, яка відображає системний характер юридичних знань. Арабська юридична терміносистема має ієрархічну структуру, що дозволяє класифікувати та організувати правові поняття за принципом тематичної близькості та функціональної спорідненості. Вона охоплює як загальноправові поняття, так і специфічні терміни, пов'язані з ісламським правом, що створює цілісну систему для правничого дискурсу.

Історичний розвиток арабської юридичної мови проходив під сильним впливом ісламського права, що заклало основи для становлення правової системи, основаної на релігійних нормах. Однак, крім ісламських правових норм, до арабського правничого лексикону потрапляли також елементи правових систем інших культур та країн. Контакт із західними та міжнародними правовими нормами через дипломатичні, економічні та культурні зв'язки сприяв проникненню та адаптації іноземних правових понять. Процеси запозичення, калькування та

термінологічної адаптації дозволили вдало інтегрувати нові концепції в арабську юридичну лексику, зберігаючи при цьому автентичність і культурну специфіку мови. Іслам як основа правової системи арабських країн сформував специфічні правові поняття, відображені в термінах, що включають релігійні та етичні принципи. Історичний розвиток халіфатів, а також поширення ісламських правових шкіл сприяли уніфікації та закріпленню правничих понять у межах шаріату.

Арабська юридична термінологія вирізняється своєю багатозначністю: поряд із термінами міжнародного значення, у ній присутні специфічні локальні поняття, що відображають правові традиції кожної країни арабського світу та підкреслює важливість арабської мови як носія правових значень, що одночасно дотримується внутрішньої системності та забезпечує універсальність правового спілкування. Типологія юридичних термінів сучасної правничої терміносистеми арабської мови передбачає класифікацію юридичної лексики для систематизації знань про правові поняття. Юридичні терміни поділяються на три основні групи: загальні юридичні терміни, спеціально-технічні та спеціально-юридичні терміни. Загальні терміни зрозумілі широкому колу людей, спеціально-технічні відображають спеціалізовані знання, а спеціально-юридичні вживаються лише в правовому контексті. Також терміни класифікуються за вертикальним і горизонтальним принципами: вертикальний поділ визначає терміни залежно від юридичної сили нормативних актів (Конституція, закони, підзаконні акти), а горизонтальний охоплює загальноправову, міжгалузеву та галузеву термінологію. Загальноправові терміни використовуються у всіх галузях права, міжгалузеві — у кількох правових сферах, а галузеві відображають специфіку конкретних правових галузей. Поділ юридичних термінів за тематичними групами здійснюється для більш чіткого визначення їх функцій та ролі в правовій системі. Цей поділ дозволяє організувати терміни в залежності від сфери застосування та їх специфічних значень у різних галузях права. Тематичні групи можуть включати терміни, що стосуються таких аспектів, як конституційне право, кримінальне право, цивільне право, міжнародне право, адміністративне право тощо. Кожна група містить

терміни, які мають чітко визначене значення в межах конкретної галузі, що дозволяє забезпечити точність і однозначність правових визначень.

Аналіз термінотворення в арабському правничому дискурсі демонструє різноманіття методів, таких як термінологізація, калькування та запозичення. Дані методи дозволяють інтегрувати нові поняття, що відображають сучасні реалії правового спілкування, зберігаючи при цьому культурну унікальність арабської мови.

У результаті нашого аналізу синтаксичних особливостей ісламських юридичних текстів можна зробити висновок, що ці тексти характеризуються низкою специфічних рис, які впливають на їх структуру та інтерпретацію. Номіналізація, використання дієприкметників та модальних виразів є важливими складовими, що формують особливості мовного оформлення юридичних норм і положень. Водночас складні синтаксичні конструкції, характерні для ісламських юридичних текстів, можуть створювати труднощі при перекладі на інші мови, зокрема на українську, через відмінності в граматичних і стилістичних вимогах. Окрему увагу варто приділити структурі речень, що рясніє умовними конструкціями та ввічливими формулами. Синтаксичні конструкції, такі як умовні вирази, формули звернення та етикетні засоби, не тільки підвищують точність передачі змісту, але й забезпечують відповідність арабським культурним та етичним нормам, що грають важливу роль у правових текстах. У правничій комунікації вони забезпечують не лише точність, але й сприяють формуванню іміджу арабських країн як частини міжнародної правової спільноти. Врахування цих особливостей є необхідним для досягнення точності й збереження юридичної сили перекладених текстів, а також для подолання труднощів, пов'язаних з культурними та правовими відмінностями між системами. Тому правильне розуміння синтаксичних особливостей ісламських юридичних текстів є ключовим для успішного і точного перекладу таких текстів, що забезпечує відповідність правових норм в іншій мовній та правовій культурі.

Подальші перспективи дослідження включають глибший аналіз впливу культурних і правових аспектів на синтаксичні особливості ісламських юридичних

текстів, порівняльне дослідження синтаксичних структур ісламського та інших правових дискурсів, а також розвиток методів перекладу складних синтаксичних конструкцій для забезпечення точності правових перекладів. Це дозволить краще зрозуміти специфіку юридичних текстів та покращити перекладацьку практику в межах різних правових систем.

Отже, проведене дослідження демонструє, що арабська юридична термінологія є складною та динамічною системою, яка поєднує класичні правові норми, зумовлені ісламськими принципами, із сучасними тенденціями глобалізації та інтернаціоналізації правничого дискурсу. Вплив культурних та історичних факторів, а також застосування різноманітних методів термінотворення сприяють тому, що арабська юридична мова здатна адекватно відображати як традиційні, так і сучасні правові потреби арабських країн, забезпечуючи універсальність і культурну специфіку.

АНОТАЦІЯ АРАБСЬКОЮ МОВОЮ

تعنى هذه الدراسة بتحليل مصطلحات القانون المعاصرة في اللغة العربية من حيث تصنيفها وأوجه استخدامها وخصائصها البنوية، مما يسهم في تحقيق فهم أعمق لمجالات التأثير اللغوي والثقافي والقانوني على هذه المصطلحات. يتضمن البحث استعراضاً دقيقاً للخصائص اللغوية والاصطلاحية التي تشكل القاعدة الأساسية للمصطلحات القانونية في السياق العربي، إضافةً إلى تأثير العوامل الدينية والثقافية على تشكيل معاني المصطلحات واستخداماتها العملية في النصوص القانونية.

يبدأ البحث بمقدمة تبرز الأهمية المتزايدة لدراسة المصطلحات القانونية العربية، حيث يشير إلى الحاجة الملحة لتنظيم وتحليل هذه المصطلحات في ظل التغيرات السريعة التي تشهدها المجتمعات العربية والانفتاح المتزايد على النظام القانوني العالمي. كما يطرح البحث التساؤلات حول كيفية توظيف المصطلحات القانونية في الخطاب المهني، ويسلط الضوء على التأثيرات الثقافية والتاريخية والدينية التي تشكل جوهر المصطلحات القانونية في العالم العربي.

يتمحور الفصل الأول حول الأسس النظرية لدراسة المصطلحات القانونية في العالم العربي، ويستعرض التطور التاريخي للخطاب القانوني العربي والتأثيرات الخارجية، خاصة تلك المرتبطة بالقانون الإسلامي. يسلط البحث الضوء على تأثير القانون الروماني والغربي على البنية المفاهيمية للمصطلحات القانونية، مما أتاح مجالاً لإيجاد نوع من التمازج بين المفاهيم القانونية التقليدية والحديثة. يخلص الفصل إلى أن المصطلحات القانونية في العالم العربي ليست فقط انعكاساً لقيم ثقافية ودينية، بل تعد تجسيداً عملياً للتحويلات الاجتماعية والسياسية التي تشهدها المنطقة.

يُركز الفصل الثاني على هيكلية المصطلحات القانونية وتصنيفها وفقاً لمجموعات موضوعية محددة، مع تحليل دقيق لخصائصها الصرفية والدلالية. في هذا السياق، يستعرض البحث التصنيفات الأساسية للمصطلحات بناءً على مصادرها ونمط استخدامها، مشيراً إلى التأثيرات المتبادلة بين المصطلحات المحلية والعالمية، مما يعزز من تماسك الخطاب القانوني العربي ويزيد من قدرته على التفاعل مع المفاهيم القانونية الدولية. كما يوضح البحث أن عمليات التحول الدلالي والتغيرات الصرفية تعد عنصراً محورياً في تطوير المصطلحات القانونية، حيث تسهم في تحقيق الاتساق الضروري عند استخدام المصطلحات ضمن السياقات القانونية المختلفة.

أما الفصل الثالث، فيركز على كيفية توظيف المصطلحات القانونية في الخطاب القانوني العربي الحديث، متناولاً تأثيرات العولمة على تطور هذه المصطلحات. ويبين البحث كيفية التكيف مع المصطلحات العالمية عبر إدماجها في السياق المحلي، مشيراً إلى أهمية اعتماد أشكال لغوية تراعي الخصوصيات الثقافية والدينية للمجتمعات العربية، مثل استخدام التراكيب الالتفافية والتعبيرات المعدلة التي تتماشى مع السياق. كما يبرز البحث الدور المركزي الذي تؤديه بنية الجملة القانونية وصياغاتها البلاغية في تحقيق الدقة اللغوية والوظيفية المطلوبة عند استخدام المصطلحات القانونية.

في ختام الدراسة، يقدم البحث استنتاجات شاملة حول خصائص المصطلحات القانونية المعاصرة في اللغة العربية ويبرز دورها في إثراء الخطاب القانوني العربي وتسهيل تفاعله مع البيئة القانونية العالمية. ويوضح البحث أن

المصطلحات القانونية العربية هي منظومة لغوية مركبة تجمع بين الأصالة والمعاصرة، مما يفتح المجال لإجراء المزيد من الدراسات المعمقة التي تساهم في تطوير قاعدة موحدة للمصطلحات القانونية العربية، ويعزز من قدرة الخطاب القانوني العربي على مواكبة التحديات القانونية المعاصرة وتسهيل التفاهم المشترك مع الأنظمة القانونية العالمية.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Артикуца, Н. В. (2009). Законодавчі терміни та їх визначення. *Наукові записки Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Т. 90, Юридичні науки, 39.*
- Балтаджи, П. М. (2008). *Юридична мова правозастосовних актів* (Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01). Київ.
- Бусел В. Т., голов. ред. *Великий тлумачний словник української мови* (з дод. і доповн.). Перун, 2005. с. 1444.
- Ісмагілов, С. В., & Якубович, М. М. (2018). *Ісламознавство: Навчальний посібник*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД».
- Кочерган, М. П. (2005). *Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вузів* (2-е вид.). Київ: Академія.
- Любченко, М. (2015). *Юридична термінологія: Поняття, особливості, види*. Харків: Права людини.
- Тарнавська, М. М. (2015). Класифікація юридичних термінів (на матеріалі сучасної арабської літературної мови). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, Вип. 17(2), 86-88.
- Троеглазова, М. М. (2013). Теоретичні засади дослідження юридичної термінології сучасної арабської літературної мови. *Сходознавство*, (64), 127-139.
- Abdunabiev, S. B. (2023). Terminology in Arabic linguistics. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 3(11), 285–290.
- Al-Jurjani, S. (1988). *Kitab al-Ta'rifat* [The Book of Definitions]. Beirut: Dar al-Kutub al-Ilmiyya.
- Al-Wahhab, I. I. (1988). *Law dictionary (English-Arabic)*. Beirut: Librairie du Liban.
- Alcaraz, E., & Hughes, B. (2002). *Legal Translation Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.

- Alkhudrawi, D. (2002). *A Dictionary of Islamic Terms: Arabic–English* (2nd ed.). Damascus/Beirut: Alyama for Printing and Publishing.
- Alwazna, R. (2013). *Translating Ḥanbalī Sharī‘a Code from Arabic into English*. Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing.
- Alwazna, R. Y. (2016). Problems of terminology in translating Islamic law into legal English. In L. Ilynska & M. Platonova (Eds.), *Meaning in Translation: Illusion of Precision*, pp. 211–221. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Alwazna, R. Y. (2017). Culture and law: The cultural impact on Islamic legal statements and its implications for translation. *International Journal of Legal Discourse*, 2(2), 307–323.
- Alwazna, R. Y., & Sidiya, F. (2018). The use of borrowing as a technique in the translation of Arabic legal labor terms in Saudi English newspapers. *International Journal of Law, Government and Communication*, 3(12), 1–15.
- Arntz, R. (1993). Terminological equivalence and translation. In H. B. Sonneveld & K. L. Loening (Eds.), *Terminology: Applications in Inter-Disciplinary Communication*, pp. 5–19. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Asasriwarnia, A., & Jandra, M. (2018). Comparison of legal systems: Islamic law system, civil law, and common law. *Umran: International Journal of Islamic and Civilizational Studies*, 5(2-1).
- Ash-Shidieqy, T. M. Hasbi. (1975). *Dinamika dan Elastisitas Hukum Islam* [The Dynamics and Elasticity of Islamic Law]. Jakarta: Tintamas.
- Badawi, A. (2009). *Islamic Law: A Source of Protection for Human Rights*.
- Bek, M. Hudhari. (1980). *Tarikh Tasyri’ al-Islamy* [History of the Development of Islamic Law]. Trans. Mohammad Zuhri. Indonesia: Dar al-Ihya.

- Bellos, D. (2011). *Is That a Fish in Your Ear? Translation and the Meaning of Everything*. London: Penguin Group.
- Crystal, D. (1991). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Cambridge: Blackwell.
- Dar al-Ifta. (n.d.). *Hukm ikhraj zakat al-fitr maalan* [Ruling on Paying Zakat Al-Fitr in Money]. Retrieved from <https://www.dar-alifta.org/ar/fatawa/20491/اخراج-حكم-مالا-الفطر-زكاة>
- Dickins, J., Hervey, S., & Higgins, I. (2002). *Thinking Arabic Translation: A Course in Translation Methods: Arabic to English*. Oxon: Routledge.
- El-Farahaty, H. (2015). *Arabic-English-Arabic Legal Translation*. Oxon: Routledge.
- Elmagrab, R. A. (2016). The creation of terminology in Arabic. *American International Journal of Contemporary Research*, 6(2), 75–85.
- Farghal, M., & Shunnaq, A. (1999). *Translation with Reference to English and Arabic: A Practical Guide*.
- Ferreri, S. (2018). "14. Multilingual interpretation of European Union law". *Handbook of Communication in the Legal Sphere*, edited by Jacqueline Visconti, Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, pp. 373-401.
- Fishman, S. (2006). *Fiqh al-Aqalliyyat: A Legal Theory of Muslim Minority*. Washington, DC: Hudson Institute.
- Hallaq, W. B. (2009). *An Introduction to Islamic Law*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khassara, M. (1994). *Al-Ta'rib wa al-Tanmiyah al-Lughawiya* [Arabicization and Linguistic Development]. Damascus: Dar al-Hali li-Tiba'ah wa al-Nashr.
- Legrand, P. (2005). Issues in the translatability of law. In S. Bermann & M. Wood (Eds.), *Nation, language and the ethics of Translation* (pp.30-50). New Jersey: Princeton University Press.

- Mahra, M., & Hdouch, Y. (2020). Lexical issues in English-Arabic legal translation. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 25(11), 9–16.
- Makdisi, G. (1984). The judicial theology of Shafi'i: Origins and significance of *usul al-fiqh*. *Istudia Islamica*, 59.
- Mellinkoff, D. (1963). *The Language of the Law*. Little, Brown and Company.
- Nida, E. (1964). *Toward a science of translating: With special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: Brill.
- Packer, H. L. (1968). *The Limits of the Criminal Sanction*. Stanford University Press.
- Prieto Ramos, F. (2014). Parameters for problem-solving in legal translation: Implications for legal lexicography and institutional terminology management. In L. Cheng, K. Sin, & A. Wagner (Eds.), *The Ashgate Handbook of Legal Translation*, pp. 121–134. Surrey: Ashgate Publishing Limited.
- Research & Studies Centre, Farah, A., Said, M., & Karim, R. N. (2004). *The Dictionary English - Arabic*. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah.
- Sabra, M. (1995). *Translating Contracts*. Cairo: The American University of Cairo.
- Sacco, R. (2008). Dall'interpretazione alla traduzione. In Elena Ioriatti Ferrari, *Interpretazione e traduzione del diritto*, 3–11. Padova: CEDAM.
- Sager, J. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: Benjamins.
- Šarčević, S. (1988). Translation of legislation – with special emphasis on languages of limited diffusion. In P. Nekeman (Ed.), *Translation, Our Future, XIth World Congress of FIT*, pp. 455–462. Maastricht: Auroterm.
- Šarčević, S. (1988). Translation of legislation – with special emphasis on languages of limited diffusion. In P. Nekeman (Ed.), *Translation, our future, XIth world Congress of FIT*. (pp. 455-462). Maastricht: Auroterm.
- Sarcevic, S. (2000). *New Approach to Legal Translation (Repr.)*. The Hague: Kluwer Law International.

- Sayadi, M. (1985). *Arabicization and Its Coordination in the Arab World*. Beirut: Center of Arab Unity Studies.
- Tiersma, P. M. (1999). *Legal Language*. University of Chicago Press.
- Zidan, A. (2015). *A linguistic analysis of some problems of Arabic-English translation of legal texts, with special reference to contracts*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Zumout, S. (Trans.). *English/Arabic Legal Glossary*. Superior Court of California, County of Sacramento. Sacramento, CA.

ДОДАТКИ

Глосарій

ісламське право	قانون اسلامي
шаріат	شريعة
фікх	فقه
договір, угода	عقد
втрата, знищення	تلف
милостиня (обов'язкова милостиню в ісламі, але також має фінансове і юридичне значення у контексті оподаткування)	زكاة
паломництво до Мекки (є обов'язковим релігійним актом, але також має правові наслідки у контексті міжнародного права)	حج
хадіс	حديث
фетва (юридичне рішення на основі ісламського права)	فتوى
шура (принцип консультації, що застосовується в управлінні та правосудді)	شورى
іджтігад (незалежне юридичне мислення)	اجتهاد
кьяс (правова аналогія)	قياس
істіслах (загальний добробут)	استصلاح
істіхсан (правова перевага)	استحسان

таклід (слідкування думкам і практикам попередників, без вільної інтерпретації)	تقليد
виняткове право	احتكار
поліцейська держава	دولة بوليسية
конституція	دستور
юрисдикція	ولاية قضائية
право користування	حق الانتفاع
кримінальний кодекс	قانون العقوبات
основи	أصول
зв'язок, опора, вексель	سند
позов	دعوى
міжнародне право	قانون دولي
права людини	حقوق الإنسان
конституція	كونستيتوشن
протокол	بروتوكول
рішення суду	حكم
угода	معاهدة
конвенція, угода	اتفاقية
сімейне право	قانون الأحوال الشخصية
адміністративне право	قانون إداري
суддя	قاضي
обвинувачений	متهم
поліцейський	شرطي
позивач	مدعي
банківський переказ	تحويل مصرفي
економічні збитки	خسارة اقتصادية
авторське право	حقوق الطبع والنشر
банкрутство	إفلاس

медичне страхування	تأمين صحي
професійна некомпетентність	سوء السلوك المهني
апеляція	استئناف
звільнення від відповідальності	إعفاء من المسؤولية
порушення договору	إخلال بالعقد
позовна давність	تقادم
відповідач	مدعى عليه
питання	مسألة
предмет, тема	موضوع
право, закон	حق
основні принципи	مبادئ أساسية
закон	قانون
справедливість	عدالة
страхування	تأمين
делегування	تفويض
кредит	قرض
врегулювання	تسوية
договір оренди	عقد إيجار
банкрутство	إفلاس
правові процедури	إجراءات قانونية
покарання	عقوبة
вбивство	قتل
пенсія	تقاعد
розлучення	طلاق
податок	ضريبة
національність	جنسية
необхідний рівень доказів	مستوى المطلوب من الأدلة
суспільна небезпека	خطورة مجتمعية
обґрунтована підозра	شك معقول

недбалість	إهمال
крадіжка	سرقة
право індивідуальної особи на володіння і розпорядження майном	ملكية خاصة
збитки	ضرر
кримінально-процесуальний кодекс	قانون الإجراءات الجزائية
цивільний контракт	عقد مدني
менеджер, директор	مدير
агент	وكيل
злочин	جريمة
будинок	منزل
фізична особа	شخص
наклеп	إقتراء
суд	محكمة
свідчення	شهادة
тероризм	إرهاب
насильство	عنف
катування	تعذيب
власність	ملكية
компенсація	تعويض
оренда	إيجار
спадщина	إرث
регламент	تنظيم
адміністративна процедура	إجراء إداري
адміністративне рішення	قرار إداري
державна служба	خدمة عامة
адміністративне покарання	جزاء إداري

дипломатія	دبلوماسية
договір	معاهدة
суверенітет	سيادة
бюджет	ميزانية
борг	دين
інвестиції	استثمار
дозволене або законне в ісламі	حلال
заборонене або нелегальне в ісламі	حرام
закон таліона (око за око)	قصاص
заповіт	وصية
цивільні права	حقوق مدنية
некомерційні організації	منظمات غير الحكومية
закони особистих і сімейних справ	أحكام الأحوال الشخصية
цивільне право	أحكام مدنية
кримінальні закони	أحكام جنائية
судовий процес	أحكام المرافعات
конституційні закони	أحكام دستورية
державні закони	أحكام دولية
економічні закони та власність	أحكام اقتصادية ومالية
приватне право	حقوق خاصة
публічне право	حقوق عامة
анулювання договору	فسخ
розумний суб'єкта права, що має повну дієздатність	عقل
обмеження	تحجير
узурпація	غصب
повернення	عودة

термін для позначення майнових відносин	مال
термін для позначення злочину середньої тяжкості	جناية
доведення злочину	إثبات الجريمة
зброя вбивства	آلة القتل
невинний	معصوم
зниклий безвісти	مفقود
право першочергового викупу	حق الشفعة
арбітраж	لتحكيم
спадщина	ميراث
судове виконання	تنفيذ قضائي
відхилений	مرفوض
оголошення банкрутства	إعلان الإفلاس
міжнародний суд	محكمة دولية
юридичні процедури	إجراءات قانونية
кримінальне розслідування	تحقيق جنائي
право на захист	حق في الدفاع
контроль	كوتترول
протокол	بروتوكول
позивач	متقدم الطلب
визнання вини	مشاهدة الذنب
юридичне значення	معنى قانوني
демократія	ديمقراطية
в ім'я Аллаха	بسم الله
довіреність	إخلاص
соціальні гарантії	عطوف
придане нареченої за умовами шлюбу за ісламським правом	صداق

надалі	فيما يلي
опікун, наставниу	ولي
договір найму або оренди, який включає специфічні умови згідно з шаріатом	إجارة
обов'язкова частка спадщини	فرض
на підставі	بموجب
поновлення контракту	تجديد العقد
правове відношення	علاقة قانونية
правове відношення (у Марокко)	رابطة قانونية
наміри (у Марокко)	إرادة
наміри (у Тунісі)	رضا
обман (у Тунісі)	تغريب
обман (у Марокко)	تدليس
незаконна підстава договору (у Марокко)	سبب غير مشروع
незаконна підстава договору (у Тунісі)	سبب غير جائز
«спонсорство» у сфері імміграції (у країнах Перської затоки та деяких країнах Леванту)	كفالة
благодійна ендаументна система	وقف
благодійна ендаументна система (у Північній Африці)	حبوس
розлучення на вимогу дружини	خلع
особа, якій дозволено право розпорядження	جائز التصرف

якщо Бог забажає	إن شاء الله
з волі Божої	بإذن الله
походження	نسب
походження	مولد